

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

**До захисту допустити:
Зав. кафедри О.Г. Брежнєва
«__» _____ 2020р.**

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку
в побуті».**

студентки факультету філології та
масових комунікацій
спеціальності 012 Дошкільна освіта
освітнього ступеня «Магістр»
Семенової Катерини Валеріївни

Науковий керівник:

Мойсеєнко Раїса Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та освіти

Науковий консультант:

Бухало Олена Леонідівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензент:

Глазкова Ірина Яківна,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету філології та
соціальних комунікацій Бердянського
державного педагогічного університету

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОБУТІ.....	10
1.1. Специфіка виховання безпечної поведінки дітей у побуті на різних етапах дошкільного дитинства.....	10
1.2. Обґрунтування методики виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті.....	27
Висновки до розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОБУТІ.....	46
2.1. Діагностика сформованості у молодших дошкільників безпечної поведінки в побуті.....	46
2.2. Реалізація методики виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті.....	65
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи	77
Висновки до розділу 2	80
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Збереження здоров'я дітей і формування у них досвіду безпечної, відповідальної поведінки стосовно свого життя і здоров'я розглядається як одне з основних завдань системи освіти. Суттєві зміни, що сталися в сучасному суспільстві, обумовили його зорієнтованість на гуманізацію та демократизацію освіти, яка визначає особистість як найвищу цінність.

Нормативно-правова база, розроблена державою покликана сприяти забезпеченню захисту прав дитини на охорону життя та здоров'я, такий підхід говорить про підвищення уваги до проблем безпеки дитини в оточуючому світі. У низці законодавчих документів, а саме Законі України «Про дошкільну освіту», Законі України «Про охорону дитинства», «Конвенції ООН про права дитини», «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні» та Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» вказується, що означена проблема є вельми актуальною і обов'язковою для вирішення державою та суспільством.

Проблему безпеки життя і здоров'я молодого покоління сучасні науковці визначають як одну із глобальних (Н. Авдєєва, О. Аксьонова, О. Богініч, О. Безпалько, І. Буртейний, В. Вербицький, Л. Волков, Л. Григорович, Н. Денисенко, Н. Зимівець, Р. Мойсеєнко, Л. Орбан-Лембрик, В. Оржеховська, Л. Якименко, Р. Яким). Сучасні вчені Л. Яковенко, Є. Гаткін, Л. Григорович, С. Єфремова, Л. Калуська, О. Кононко, О. Князева, О. Лоза, Р. Стьоркіна вивчали зміст та напрями роботи спрямованої на формування в дитини дошкільного віку усвідомленого ставлення до забезпечення захисту власного життя і здоров'я.

Теоретичний аналіз наукової літератури вказує на недостатню кількість досліджень, присвячених проблемі виховання безпечної поведінки дітей-дошкільників у побуті. Наявні лише опосередковані дані різних авторів, що стосуються вивчення окремих аспектів означеної проблеми. Зокрема, такі

сучасні науковці, як О. Булгакова, А. Михайличенко, Н. Герман, Л. Гураш, Н. Денисенко, О. Караман, О. Кононко, В. Нестеренко, В. Приходько, Є. Чернишова, Н. Щербак здійснили наукове обґрунтування проблеми охорони життя і здоров'я дітей в оточуючому світі та у побуті зокрема. Проблема формування в дітей навичок здорового способу життя стала предметом досліджень Н. Авдєєвої, Г. Жирської, А. Михайличенко, О. Аксьонової, П. Бей, Л. Лохвицької, Н. Бібик, Н. Будної, В. Оржеховської, Н. Денисенко, В. Діхтяренко, О. Кікінеджи.

Водночас у вказаних дослідженнях означеної проблеми не приділяється належної уваги поведінковому аспекту безпеки життєдіяльності дитини, який характеризує рівень її активності, спрямований на збереження власного життя і здоров'я. Якщо проблема виховання безпечної поведінки й досліджувалася стосовно дітей дошкільного віку, то предметом дослідницької уваги були процеси формування безпечної поведінки в природному (О. Вашак) чи предметному середовищі (Т. Хромцова). В праці О. Булгакової висвітлено суть та механізми організації процесу усвідомлення молодими людьми небезпечної поведінки. Вихованням безпечної поведінки дітей дошкільного віку займалися такі науковці, як О. Крюкова, Т. Хромцова, Р. Мойсеєнко, В. Федорова, В. Смірнова, Т. Фасолько, Є. Смірнова, І. Сіданіч.

Актуальність обраної нами проблеми дослідження зумовлюється тим, що виховання безпечної поведінки – це суперечливий та складний процес, механізми якого поступово вивчаються різними фахівцями (Н. Авдєєва, Н. Лапін, А. Березовський, О. Князева, Л. Гураш, Ю. Кот, І. Пістун, Н. Лизь, З. Фрейд, Г. Сельє, Р. Стьоркіна, Т. Хромцова).

Дитинство, багатьма педагогами та науковцями, визначається як унікальний період в житті людини, тому що саме у ньому формується здоров'я людини, відбувається становлення її як особистості. Досвід дитинства суттєво впливає на доросле життя кожної людини. Поряд із беззахисним і довірливим малюком у цей період знаходяться найголовніші люди в його житті – батьки і педагоги. Завдяки їх любові і турботі, емоційній близькості і підтримці, дитина

росте і розвивається, у неї виникає довіра до світу і оточуючих людей. Тому необхідно починаючи з молодшого дошкільного віку формувати основи безпечної поведінки.

Завдання формування основ безпечної поведінки належить до процесу соціалізації і спрямоване на розвиток соціальної компетентності у дітей дошкільного віку. Формування соціальної компетентності визначається одним з пріоритетних завдань в програмах розвитку і виховання. Як правило, ця відповідність виявляється у старших дошкільників, коли перед ними постає проблема переходу до нових соціальних умов – до школи. До того моменту важливо у дитини сформувати соціальну компетентність, що виявляється в наборі поведінкових компетенцій, які дозволять їй інтегруватися в новий колектив. Головним завданням для дорослих стає підготовка дітей до життя, тому необхідно не тільки познайомити кожную дитину з теоретичними основами безпечної поведінки, але і навчити застосовувати їх в практичному житті.

Основи безпеки життя – це сфера знань, в якій досліджуються небезпеки для людини, еталони їх проявів і методи захисту від них. Безпека – це середовище, в якому живе людина, де дія зовнішніх і внутрішніх чинників не спричиняє наслідків, які вважаються негативними по відношенню до людини.

Сьогодні, коли соціальне середовище може бути небезпечним для життя і здоров'я дитини, формування основ безпеки в довіллі на різних етапах дошкільного дитинства – є одним з пріоритетних напрямів освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Заклад дошкільної освіти – це провідна соціальна інституція для дитини дошкільного віку, у якій отримує не лише елементарні знання, уміння, набуває навички, а й оволодіває основами життєвої компетентності та, її складової – безпечної поведінки в побуті.

Однак у освітньому процесі сучасних ЗДО ще й досі зберігаються традиційні, а й інколи застарілі підходи, спрямовані лише на формування знань про небезпечні ситуації, що не завжди допомагає у процесі формування

безпечної поведінки дошкільника, пов'язаного зі збереженням власного життя й здоров'я.

Грунтуючись на актуальності та недостатній розробці теоретичного та практичного аспектів означеної проблеми було обрано тему дослідження: **«Виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті».**

Об'єкт дослідження: процес виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: методика виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті.

Мета дослідження полягає у виявленні впливу теоретично обгрунтованої та експериментально перевіреної методики виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті.

Відповідно до мети дослідження сформульовано його **завдання:**

1. Науково обгрунтувати та визначити зміст поняття «безпечна поведінка особистості в побуті». Уточнити педагогічний зміст понять «поведінка», «безпека», «небезпека».

2. Визначити критерії та показники, охарактеризувати рівні сформованості безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті.

3. Теоретично обгрунтувати та апробувати експериментальну методику виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність процесу виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті підвищиться, якщо забезпечити:

- відбір доступного дітям змісту знань і умінь безпечної поведінки в побуті і встановленні послідовності його освоєння;
- створення педагогом розвивального комфортного середовища для забезпечення ефективності процесу виховання безпечної поведінки у побуті дошкільників;

- усвідомлення педагогами і батьками необхідності цілеспрямованої діяльності в цьому напрямі та реалізацію конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців у побуті.

Теоретичну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований підхід до навчання, виховання та розвитку особистості (Ш. Амонашвілі, О. Кононко, І. Бех, Т. Поніманська, О. Бондаревська, О. Савченко, Н. Гавриш, В. Сухомлинський); компетентнісний підхід у освітньому процесі (А. Андрєєв, О. Кононко, В. Болотов, І. Зверева, І. Зарубінська, В. Серіков); теоретичні засади проблеми формування засад безпечної поведінки в оточуючому світі (А. Березовський, Т. Хромцова, І. Пістун, Р. Яким, Ю. Кот); положення про сензитивність дошкільного віку у формуванні особистості (Л. Божович, М. Лісіна, Д. Ельконін, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Г. Костюк); погляди науковців про значення процесу соціалізації в формуванні особистості (В. Кузь, Ж. Піаже, Н. Лавриченко, І. Рогальська С. Литвиненко); концептуальні засади, щодо врахування у процесі навчання, виховання та розвитку вікових та індивідуальних особливостей дошкільників (О. Запорожець, Т. Пироженко, Л. Калуська, О. Лоза, О. Коберник, П. Статмен).

Для реалізації мети дослідження, перевірки висунутої гіпотези й вирішення висунутих завдань використовувався комплекс **методів дослідження:**

- теоретичні: синтез, аналіз, порівняння, класифікація, конкретизація, узагальнення даних, вивчення стану проблеми в психолого-педагогічній, методичній літературі;

- емпіричні: спостереження, бесіди, анкетування респондентів, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи), вивчення продуктів діяльності дітей;

- математичної обробки даних, що забезпечили достовірність інтерпретації здобутих результатів.

Дослідження проводилося в **три етапи:**

На першому етапі (вересень 2019 – лютий 2020 року) вивчалася і аналізувалася література з проблеми дослідження. Визначалися теоретичні засади дослідження, мета, предмет, об'єкт. Висувалися завдання, що дозволили створити методiku констатувального етапу експерименту та провести її.

На другому етапі (березень – вересень 2020 року) перевірялися основні положення в процесі формування експерименту; апробувався комплекс педагогічних умов, спрямованих на формування досвіду безпечної поведінки в побуті дітей молодшого дошкільного віку; проводилися контрольні зрізи.

На третьому етапі (жовтень – листопад 2020 року) систематизувалися і узагальнювалися дані експериментальної роботи; формулювалися загальні висновки і оформлювалися результати дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота виконувалася на базі закладів дошкільної освіти № 76, 98 Маріупольської міської ради Донецької області.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що вперше виявлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті (реалізація конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців у побуті; створення педагогом розвивального комфортного середовища для забезпечення ефективності процесу виховання безпечної поведінки дошкільників; впровадження поетапної методики виховання безпечної поведінки дошкільників у побуті, що забезпечить єдність формування усіх її складових).

Уточнено педагогічний зміст понять «поведінка», «безпека», «небезпека» та положення щодо ролі закладу дошкільної освіти та сім'ї в процесі виховання безпечної поведінки дошкільників у побуті на засадах компетентнісного й особистісно зорієнтованого підходів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці поетапної методики виховання безпечної поведінки дітей молодшого

дошкільного віку в побуті, що вміщує комплекс форм і методів виховної роботи з дітьми; цикл різних форм роботи з педагогами та батьками, пам'ятку для батьків.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Зміст дослідження викладено на 105 сторінках, з них 84 – основного тексту. В тексті містяться 2 таблиці та 4 малюнки. Список використаних джерел містить 99 найменувань. У роботі представлено 7 додатків, які розміщено на 13 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОБУТІ

1.1. Специфіка виховання безпечної поведінки дітей у побуті на різних етапах дошкільного дитинства.

Одним із стратегічних завдань у галузі освіти і науки є формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного, психічного й соціального здоров'я. Збереження життя, зміцнення та відновлення здоров'я молодого покоління належить до проблем загальнодержавного масштабу.

Законом України «Про дошкільну освіту» пріоритетним завданням дошкільного закладу освіти названо «забезпечення права дитини на охорону життя, здоров'я, здоровий спосіб життя через створення умов для безпечного, нешкідливого утримання дітей» [37, с. 4]. Здоров'я, його охорона, зміцнення, безпека дітей у соціальному середовищі повинні бути життєвою стратегією, пріоритетом у роботі закладів дошкільної освіти. Закон України «Про охорону дитинства», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), «Концепція дошкільного виховання в Україні», Національна програма «Діти України» серед головних прав особистості визначають її право на забезпечення умов для збереження життя та здоров'я. Прийняття Україною «Конвенції ООН про права дитини», «Концепції неперервної валеологічної освіти» сприяє посиленню уваги громадськості до проблем безпеки дитини в соціальному середовищі.

Так, у Концепції освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» зазначається, що дитина – самостійний суб'єкт права, її інтереси переважають перед потребами сім'ї, суспільства [54]. У «Базовому компоненті дошкільної освіти» виокремлено проблему виховання безпечної поведінки вихованців у соціальному середовищі як самостійний напрям у роботі закладів дошкільної освіти. Зокрема, в ньому вказано, що «основним завданням дошкільного

навчального закладу є забезпечення соціальної адаптації до умов життя в товаристві незнайомих дітей і дорослих, виховання ціннісного ставлення до навколишнього, людей, самого себе» [7, с. 4]. У Базовому компоненті дошкільної освіти окреслено низку змістових ліній: Психічне-«Я», Соціально-«Я», Фізичне-«Я», «Інші люди», які узгоджуються з сучасними науковими уявленнями про сутність і зміст безпечної поведінки в соціальному середовищі.

Зокрема, в ньому наголошується, що формуючи компетентність дошкільнят, педагогам необхідно навчити вихованців «диференціювати людей за ознаками спорідненості, прихильності, розуміти поняття «свої – чужі люди»; розвивати почуття гідності і самозбереження, свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми; сформувати вміння самостійно вирізняти основні небезпечні чинники довкілля, пристосовуватися до життя в нових соціальних умовах та усвідомлювати поведінку з урахуванням можливих реакцій інших людей, а також протистояти негативним впливам незнайомих, коректно припиняти неприємне спілкування, володіти навичками безпечної поведінки при агресивному поведінні однолітків та дорослих, володіти основними правилами та навичками самопомоги в екстремальних умовах, вважати за неприпустиме заподіяти шкоду собі та іншим» [72]. Створення законодавства, що забезпечує захист прав дитини на охорону життя та здоров'я, засвідчує підвищену увагу держави до дитинства взагалі й до кожної дитини зокрема.

Аналіз дослідницького поля проблеми формування досвіду безпечної поведінки дітей, перш за все, пов'язаний з розширенням спектру джерел небезпеки в навколишньому світі і відсутністю навичок поведінки в різних загрозованих і надзвичайних ситуаціях. Сьогодні, щоб зрозуміти значення небезпек, загрозованих людині, виробити механізми їх подолання, потрібно зосередити увагу на знаннях, традиціях, ідеалах, які покликані уберегти соціум від загибелі (Н. Андреев, Ю. Мотін, С. Проскурін).

У сучасній науці небезпеками називають явища, процеси або об'єкти,

здатні в певних умовах завдавати шкоди здоров'ю людини безпосередньо або опосередковано [64]. Заподіяти шкоду життю і здоров'ю людей можуть різні домашні предмети, електричний струм, полум'я, розжарені предмети, гаряча вода, продукти харчування, побутова хімія, різні транспортні засоби, дикі і домашні тварини, деякі комахи і рослини, сонячне проміння, низька температура повітря, занурення у воду, люди і багато чого іншого.

Існує декілька підходів до класифікації джерел небезпеки. Більшість учених умовно поділяють їх на такі групи (Є. Гаткін, О. Ніськовська, В. Пономарьов, О. Русак):

- природні,
- техногенні,
- соціальні.

З моменту своєї появи на землі людина зіткнулася з природними небезпеками: знижена і підвищена температура повітря, атмосферні опади, сонячна радіація, блискавки, зустрічі з дикими тваринами, отруйні комахи і рослини, стихійні явища природи (землетруси, повені, урагани тощо). Деякі науковці виділяють екологічні небезпеки, тобто такі, що порушують екосистему: забруднення атмосфери, води, ґранту, винищування лісів.

З розвитком людського суспільства до природних небезпек додалися техногенні (пов'язані з технікою): гострі, колючі, ріжучі предмети, електричний струм, автомобілі, газ тощо.

До соціальних належать небезпеки, що створюються людиною: бійки, вбивства, злочини, політичні конфлікти, війни, алкоголізм, наркоманія тощо.

Згідно іншої класифікації, відбувається розподіл небезпеки за можливостями їх виникнення та з місцем перебування людини:

- Небезпека в будинку (або побуті).
- Небезпека на природі.
- Небезпека контактів з незнайомими людьми (удома, на вулиці) [64].

Наведені вище класифікації, вказують, що якою б діяльністю не

займалася людина, де б вона не знаходилася, завжди поряд існують приховані сили, що загрожують людині, але – це можливі загрози і вони не обов'язково відбудуться. Властивість небезпеки виявлятися тільки в певних умовах, що дозволяє говорити про неї, як про приховану та потенційну.

Поведінка людей в небезпечній ситуації різниться, а відчуття загрози у одних перетворюється на відчуття приреченості, робить людину абсолютно беспорядною і нездатною до активного захисту. Ефект несподіванки може притупити увагу і сприйняття, послабити пам'ять, вплинути на процес мислення і викликати розгубленість, що, у свою чергу, призводить до неадекватного виконання дій, які можуть врятувати життя.

У інших людей загрозові обставини здатні викликати загальний сплеск душевних і фізичних сил, мобілізацію активності і можливостей для зміни небезпечної ситуації шляхом дії на неї або відходу від неї. Найчастіше поведінка людини в небезпечній ситуації залежить від того, чи ідентифікує вона джерела небезпеки в навколишньому середовищі, чи може правильно оцінити небезпечну ситуацію і уникнути або, за необхідності, вийти з неї.

Дослідники підкреслюють, що у підготовленої до небезпечної ситуації, «компетентної» людини подолання відчуття розгубленості відбувається значно швидше; у повністю не підготовленої розгубленість, визначає тривалу бездіяльність, метушливість (Ю. Олександров, О. Лобастов, Л. Співак, Б. Щукін).

Необхідно відзначити, що, на думку науковців, охорона людини, здоров'я дорослих і дітей, запобігання небезпекам у власній квартирі, будинку взагалі не висвітлено у науковій літературі [64]. Підтвердженням цьому є дані медичної статистики, які демонструють, що із загальної кількості дитячого травматизму, побутові травми складають від 50% до 75% (С. Долецький, В. Немсадзе, В. Теленчі); з них 42% травмованих – діти перших шести років життя; у дітей 3-5 років частка травм, отриманих удома, понад 35%. Серед побутових травм найчастіше зустрічаються наступні: поранення і удари; опіки, зокрема полум'ям; електротравми; отруєння; попадання чужорідних

тіл. Це робить питання формування безпеки дітей в побуті одним з найактуальніших.

Під безпекою більшість дослідників розуміє такий стан навколишнього середовища, при якому з певною вірогідністю забезпечується неможливість спричинення шкоди існуванню людини, як іншими, так і нею самою, завдяки наявним знанням, умінням і навичкам (Я. Палкевич, О. Русак, І. Сокир, І. Щегольов). Як відзначає А. Мураєв, «формування безпеки життєдіяльності – це створення таких умов в системі, за яких дія детермінованих або випадкових чинників, що викликають появу небезпеки, обмежується і у результаті призводить до зниження небезпеки до прийняттого рівня» [68].

Численними дослідженнями доведено, що процес створення безпечних умов передбачає вирішення таких завдань:

- ідентифікація небезпеки;
- розробка превентивних (застережливих) заходів;
- ліквідація можливих наслідків.

Безпека життєдіяльності пов'язана зі всіма сторонами життя людини, зі всіма аспектами людського буття, знаходить прояв в господарській, трудовій, етичній, політичній, правовій, екологічній та інших сферах життя. Цю проблему, відносять до глобальних, а для вивчення якої необхідна інтеграція всіх галузей людського знання, оскільки тільки за таких умов з'являється можливість і перспектива зберегти людське життя [51].

Сучасне соціально-філософське знання розглядає проблему безпеки через збереження, втілення в людині величезного багатовікового досвіду народу, що затвердився в багатоманітних формах і моделях безпечної життєдіяльності (Ю. Мотін, С. Проскурін). Найважливішою соціальною функцією системи безпеки є функція соціалізації, що полягає у формуванні у населення (через систему науково продуманих, організаційно оформлених, матеріально і фінансово забезпечених заходів) певних норм, цінностей, стереотипів поведінки, спрямованих на створення таких умов, за яких особистість вільно орієнтувалася б в правилах і механізмах безпеки [43].

У дослідженнях, проведених під керівництвом Н. Андрєєва, наводиться статистичний матеріал, що свідчить про те, що інтенсивність виникнення травм, нещасних випадків, катастроф (наприклад, пожеж, повеней), загострення небезпечних обставин, взаємозалежні зі змінами у структурі соціальних потреб населення, зацікавленого в безпечному існуванні. Філософами і соціологами наголошується, що стосовно досліджуваної проблеми, доцільно говорити про актуальність розгляду процесу засвоєння членами суспільства цілого комплексу знань, понять, цінностей про систему безпеки, правил поведінки в умовах небезпечних обставин.

Гуманістична спрямованість педагогічного процесу дає можливість допомогти підростаючому поколінню засвоїти засоби захисту від зовнішніх несприятливих умов буття. Процес педагогічного захисту передбачає створення в освітньому процесі системи заходів, що створюють фізичну, психологічну та соціальну безпеку і спрямовані на формування у дітей здатності до захисту себе та інших.

На сучасному етапі сформувався новий освітній напрям «Безпека життєдіяльності», покликаний готувати дітей до безпечного життя в реальному навколишньому середовищі – природному, техногенному і соціальному (Є. Антюхин, Р. Литвинов, Б. Мішин, А. Смирнов).

Для нашої роботи представляє інтерес напрям, який пов'язаний з розвитком знань і умінь безпечної поведінки людини в повсякденному житті й різних небезпечних, надзвичайних ситуаціях. Навчальні програми дошкільної освіти покликані сформувати у дітей основне поняття про безпеку, виробивши вміння її прогнозувати і визначати наслідки в процесі життєдіяльності, правильно оцінювати свої можливості і приймати обґрунтовані рішення безпечної поведінки в різних ситуаціях.

Необхідно відзначити, що, як в програмних документах, так і в дослідженнях з проблеми безпеки життєдіяльності людини, широко використовується поняття «безпечна поведінка», хоча в літературі поки немає єдиного підходу до його трактування.

У праці І. Щегольова виділяється три компоненти безпечної поведінки людини, єдність і реальність яких істотно впливає на набуття комфортного рівня взаємодії особистості і середовища, а саме:

- передбачення небезпеки,
- ухилення від небезпеки,
- подолання небезпеки.

Передбачення небезпеки включає знання людиною різноманіття її джерел, а І. Щегольов відзначає, що загроза може надходити:

- від власного Я: по відношенню до себе або інших людей;
- від середовища: природного, техногенного, соціального.

Ухилення від небезпеки передбачає:

- уявлення про можливий характер розвитку небезпечної ситуації;
- знання запобіжних заходів і своїх можливостей по подоланню небезпеки;

- правильну оцінку ситуації.

Подолання небезпеки передбачає:

- умілу поведінку в небезпечних ситуаціях;
- знання способів захисту і володіння навичками їх застосування (укриття від небезпеки, застосування способів боротьби з її наслідками);
- володіння навичками само- і взаємодопомоги.

Необхідно відзначити, що «ухиляються» і «долають» небезпеки всі люди неоднаково. У працях психологів, психофізіологів і фахівців у галузі безпеки життєдіяльності акцентується увага на тому, що безпечна поведінка людини визначається рядом чинників (Ц. Короленко, М. Котик, О. Русак, В. Зайцева, М. Черноушек, А. Якупов):

- біологічними чинниками (рефlekсами);
- психофізіологічними якостями;
- поточним фізичним і психічним станом;
- мотивацією до виконання правил безпеки;

- навченістю і досвідом.

Виходячи з цих чинників, нами був проведений аналіз наукової літератури, щодо особливостей безпечної поведінки дошкільників.

1. Безумовні рефлекси є природною системою захисту людини від різних небезпек. Нервова система забезпечує реакцію організму на подразники, рефлекторно приводить його в рівновагу з навколишнім середовищем. Безумовні рефлекси передаються у спадок і виявляються як відчуття настороженості. Воно виникає, коли людина опиняється в незвичних, небезпечних обставинах. І. Павлов назвав це рефлексом «Що таке?» або орієнтовною реакцією. З цим рефлексом пов'язані такі рефлекторні дії, як здригання і прагнення уникнути небезпеки [20]. Вони вироблені в ході еволюції і соціалізації, завдяки безумовним рефлексам пристосування організму до оточуючого середовища і досягаються лише у вузьких межах, оскільки виникають у відповідь на порівняно невелику кількість подразників.

Для успішної боротьби з небезпеками потрібен особливий тип рефлекторної діяльності – умовні рефлекси. Завдяки їм, людина може завчасно виконати необхідні дії для свого захисту, орієнтуючись лише на ознаки можливої небезпеки. Умовні рефлекси сприяють накопиченню дитиною досвіду поводження з потенційно небезпечними предметами, що є основою умовних рефлексів.

2. До психофізіологічних властивостей людини, що впливають на характер її реакцій при загрозі життю і здоров'ю, належать: «здатність знаходити сигнали небезпеки, швидкісні можливості реагування на небезпеку, емоційні відповіді на реакції» (О. Русак). Особливо значущими, на думку дослідників, функціональними і особистими характеристиками, що визначають безпечну поведінку людей, є: тип нервової системи, увага, мислення, сприйняття, координація рухів, емоційна стійкість. Стисло розглянемо їх прояви.

Тип нервової системи. Здатність помічати слабкі сигнали, добре відчувати ситуацію допомагає людині із слабким типом нервової системи.

Володіючи необхідними знаннями, такі діти помічають небезпеку, що наближається, і можуть уникнути її. Якщо ж вони вчасно її не помітили, то їм важче впоратися з небезпечною ситуацією. Міцна нервова система дошкільників характеризується більшою концентрацією нервових процесів, більшою опірністю дії сторонніх подразників, а, отже, такі діти можуть швидше концентруватися і уникнути небезпеки або вийти з неї, маючи відповідні знання і уміння.

Увага – головна властивість психіки, що забезпечує адекватне, відповідно конкретної небезпечної ситуації, реагування на зовнішню дію. Важливими його характеристиками є: стійкість, вибірковість, об'єм, можливість розподілу і концентрації. Для отримання ефекту уваги, як відзначають учені, необхідно:

- виробити рефлекс небезпеки на певний предмет або явище;
- створити умови для підтримки домінуючого збудження в корі головного мозку на об'єкт уваги і відсікання відволікаючих моментів [68].

Це визначається дозріванням структур мозку, що відповідають за процеси аналізу, переробки і оцінки інформації, що свідчить про тісний зв'язок уваги з мисленням і сприйняттям. Дані характеристики зазнають зміни впродовж всього життя людини, тому, в процесі формування безпечної поведінки їх необхідно враховувати і розвивати.

Відмінності в безпечній поведінці людей виявляються і в емоційних реакціях на одні і ті ж явища. Багато в чому це визначається емоцією страху, яка до певних меж може вважатися фізіологічно нормальною і корисною, сприяючою екстреній мобілізації фізичної і психічної напруги, необхідною для самозбереження (Ц. Короленко). «Безстрашних» людей в загальноприйнятому розумінні цього стану не буває. Дослідники дитячих страхів відзначають, що основні причини їх появи полягають у тому, що дитина не здатна, не уміє, не готова діяти в страхогенній ситуації, її лякає новизна, незвичність, раптовість її виникнення (О. Белоусов, О. Захаров). Вони указують, що одночасно з появою лякаючого об'єкту або ситуації

виникає афектна напруга. Вона може нагнітатися поступово, коли дошкільник «передчуває» появу чогось страшного, або виникнути вмить. Володіють способом знищення, перетворення страшного об'єкту або ситуації, дитина одержує знання про можливість «благополучного результату» в небезпечній ситуації [91].

З іншого боку, як відзначають дослідники, є групи дітей, які потребують відчуття страху як гальмівну фазу поведінки. Зростає кількість дітей, які «нічого не бояться», можуть, не замислюючись або погано керуючи собою, виконувати безглузді дії, при цьому отримувати травми; таким дітям необхідна «певна доза страху» (О. Белоусов). В цілому, важливо донести до дитини, що «небезпеки можна уникнути, якщо поводитися правильно» [9].

Таким чином, якщо людина готова до небезпечної ситуації, «компетентна», за визначенням психологів, то час її реагування на таку ситуацію незначний. Дана підготовка повинна проходити на всіх етапах життя людини, а починати треба з дошкільного віку (А. Смирнов, М. Сулла).

3. Функціональний стан організму людини в певний момент досить часто є вирішальним, і, по суті – результативним чинником безпечної поведінки (М. Котик, О. Русак, А. Якупов).

Дитина погано себе почуває через те, що не виспалася напередодні, стомилася, поконфліктувала, через це вона може бути знервована, розгальмована або загальмована. Причинами нервовості можуть бути також поганий стан здоров'я, погане самопочуття, конфлікт з батьками або друзями і навіть телевізор. Стан здоров'я дитини є одним з істотних чинників, що впливає на її безпечну поведінку.

Емоційна нестабільність дошкільників спричиняє підвищену рухову активність, надлишок мотивації, відволікання і збільшують ризик нещасних випадків з нею. Цей чинник необхідно враховувати у роботі з дітьми дошкільного віку.

4. Серед психологічних чинників, що впливають на безпечну поведінку, дослідники відзначають мотивацію. Мотиви – скеровуюча і контролююча сила

в діяльності. Виходячи з цього, можна зрозуміти причини, що спонукають людей навмисно порушувати правила і піддавати себе небезпеці (О. Русак, А. Якупов). Мотиви формуються, розвиваються, зникають, можуть бути актуальними, потенційними, тобто рівень їх усвідомленості не постійний. Вони забезпечують організацію цілеспрямованої поведінки і виконують спонукальну функцію (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Х. Хекхаузен). Так, мотив безпеки виявляється в прагненні уникати небезпек, що виникають в процесі життєдіяльності. У різних людей мотиви неоднакові, а на силу їх вияву впливає рівень усвідомленості об'єкту мотивації. Якщо людина не уявляє небезпеки від своєї діяльності, сила її мотивації у використанні способів захисту буде невисокою.

У дошкільному віці починає виникати супідрядність мотивів, заснована на свідомо прийнятому намірі, тобто на домінуванні такого роду мотивів, які здатні спонукати діяльність дитини, всупереч існуючим у неї безпосереднім бажанням (Л. Божович). Для того, щоб виникла дія, дитині необхідно визначити значення, яке дія може мати для неї; вона повинна уявити собі і емоційно передбачити ті наслідки, які виникнуть, якщо дитина виконує або не виконує дію (О. Запорожець, Я. Неверович). Для цього, дітям слід знати про джерела небезпеки, запобіжні заходи і свої можливості по запобіганню біді.

Сукупність описаних вище чинників (біологічного, психофізіологічного, функціонального стану і мотивації) називають «людським чинником», який впливає на безпечну поведінку (В. Зайцева, М. Котик, О. Русак). Зміна більшості цих чинників до рівня, що сприяє максимальній захищеності людини від небезпек, на думку учених, можлива в процесі навчання і виховання (К. Ніськовська, М. Сулла, І. Щегольов, А. Якупов). Саме, від досвіду залежить здатність людей до безпечного існування в навколишньому середовищі.

Таким чином, вважаємо, що з чинників, які визначають безпечну поведінку людини, перші чотири необхідно враховувати і «розвивати в процесі діяльності під впливом соціального середовища» [69]. Учені

відзначають, що саме знання правил безпеки, оволодіння уміннями і навичками виконання безпечних операцій, тобто досвід безпечної поведінки, дозволяє передбачати небезпеку, за можливості уникати її, при необхідності – діяти.

В ході аналізу наукових джерел було виявлено, що «досвід» розуміється як процес взаємодії з об'єктивним світом (засноване на практиці емпіричне пізнання дійсності), і як результат цієї взаємодії. У філософській літературі виділяються різні рівні досвіду: досвід людства, досвід певного співтовариства, досвід окремої людини. Такий розподіл дає підставу говорити про дитячий досвід, як про досвід вікової групи і досвід конкретної дитини, у взаємозв'язку і взаємообумовленості цих двох аспектів (К. Крилова).

З метою подальшого уточнення поняття «досвід» ми звернулися до науково-психологічної літератури, де досвід розглядається в контексті психології особистості (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн). Вивчення праць учених засвідчило, що досвід є одним з компонентів структури особистості, який обумовлює її розвиток. Більшість психологів визначають досвід як форму духовно-практичного освоєння дійсності.

В результаті теоретичного аналізу досліджень Ш. Амонашвілі, Н. Голованової, Ю. Сенько було виявлено, що в педагогіці особистий, життєвий досвід людини розглядається як умова її освіти. У більшості праць під досвідом розуміється сукупність всього, що відбулося і усвідомлено людиною в її житті, в процесі взаємодії з навколишнім світом. Таким чином, досвід виступає як процес взаємодії людини з навколишнім світом і як результат цієї взаємодії у вигляді знань і умінь.

Спеціальні педагогічні дослідження, присвячені вивченню досвіду дошкільників і молодших школярів у різних напрямках виконані К. Криловою, Н. Головановою, А. Лагутіною, Н. Цукановою Н. Косолаповою.

Цінність праць Н. Косолапової у тому, що автор розглянула зміст і структуру особистого досвіду дошкільника, що складається в повсякденному

житті. У своєму розумінні особистого досвіду дитини, дослідниця виходить з неподільності, цілісності таких компонентів як знання, уміння і ставлення до навколишнього світу. При цьому як стрижень структури досвіду виділяються уміння.

Дотримуємося поглядів Н. Голованової, яка характеризує соціальний досвід – як результат дії, активної взаємодії з навколишнім світом. На думку автора, оволодіти соціальним досвідом – значить не просто засвоїти суму відомостей, знань, навичок, зразків, а володіти тим способом діяльності і спілкування, результатом якого він є [14]. У структурі соціального досвіду Н. Головановою виділяються такі компоненти:

- пізнавальний, який виявляється в уявленнях, поняттях і думках;
- аксіологічний – емоції, переживання, ціннісні орієнтації;
- комунікативний – навички соціальної взаємодії: наслідування, пристосування;
- дієвий (поведінковий) – готовність до певної поведінки, націленість на реалізацію уявлень, що склалися і цінностей.

Таким чином, виходячи з теоретичного аналізу змісту понять «досвід» і «безпечна поведінка», *досвід безпечної поведінки дітей* розглядається нами як сукупність знань про правила безпеки життєдіяльності, умінь поводження з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку і переживань, що визначають мотиви поведінки дитини.

Виходячи з вище зазначеного, виділяємо показники досвіду безпечної поведінки дітей, що відображають рівні його сформованості:

- знання дитини про правила безпечної поведінки (про джерела небезпеки, запобіжні засоби і способи подолання загрози);
- уміння діяти в ситуаціях контакту з потенційно небезпечними об'єктами навколишнього світу;
- ставлення (переживання і розуміння дитиною необхідності дотримуватися запобіжних заходів і врахування своїх можливостей при

подоланні небезпеки).

Необхідно відзначити, що позначені компоненти досвіду безпечної поведінки взаємопов'язані між собою. Так, в працях О. Русак, В. Зайцевої указується, що усвідомлення необхідності запобіжних заходів виявляється в умінні діяти з потенційно небезпечними предметами.

У своїй праці Л. Карнаух зазначає, що поведінка особистості в ситуації небезпеки залежить від її спрямованості (сформованих ціннісних орієнтацій, прагнень, потреб), спроможності до пошуку адекватних швидких дій у незвичному середовищі. Психологи й педагоги одноголосні в тому, що для виховання безпечної поведінки важливо сформувати в особистості почуття власної гідності і емоційно-позитивне ставлення до себе, що лежить в основі структури її самосвідомості [43].

Аналогічну думку висловила О. Кононко, вважаючи, що «особа, яка переживає почуття власної гідності, здатна відстояти себе, не дозволяє іншим ображати і принижувати себе, може вистояти в незнайомому оточенні, нормально адаптуватися в ньому. Висока самооцінка визначає емоційний тонус, соціальну позицію дитини, систему ставлень її до навколишніх і самої себе. Низька самооцінка робить поведінку нестійкою і невпевненою» [48, с. 160]. Лише цінуючи себе, усвідомлюючи свою значущість серед рідних, друзів, особистість опановує науку цінувати те, що її оточує, і насамперед – життя.

За визначенням О. Кононко, потрібно формувати в дитини життєдайне ставлення до себе – навчити зміцнювати в собі позитивне й позбуватися недоліків, збалансувати в собі різні життєві енергії, гармонізувати в собі прагнення до самозбереження. Отож, від того, які установки, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки та ставлення до свого життя і здоров'я сформовані в особистості, залежить її поведінка до себе та до інших.

Аналіз праць О. Березової, Н. Денисенко, І. Доронової дає можливість з'ясувати ще один важливий чинник, що визначає поведінку особистості у ситуації небезпеки. Це рівень уявлень про правила безпечної поведінки й

досвід вирішення небезпечних ситуацій, який особистість застосовуватиме під час реальної небезпеки. Реальний шлях формування безпечної поведінки дітей у побуті – це формування оптимального балансу між освітнім середовищем та безперервними процесами, що відбуваються в соціумі. Завдання педагогів полягає в узгодженні педагогічного процесу з реаліями сьогодення при повній зміні стереотипних поглядів на дитину. У процесі виховання стереотипів безпечної поведінки в особистості формуються умовні рефлекси на небезпечні ситуації, які виявлятимуться через готовність до дій під час небезпеки.

Проблема виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку пов'язана з такими віковими особливостями їх розвитку, як підвищена рухова активність, цікавість, повна довіра до всіх і всього, що їх оточує, безпосередність, відсутність відчуття небезпеки, яке не розвивається у дітей майже до кінця дошкільного віку, емоційність, наслідуваність. Малюки дошкільного віку дуже допитливі. І це не дивно, адже перед ними розкривається новий, цікавий, незнайомий світ людських стосунків та предметного довкілля.

Ураховуючи ту обставину, що дорослі не можуть фізично постійно опікуватися своєю дитиною й відгороджувати її від небезпек, перед ними стоїть завдання навчити малюка захищати себе самостійно: сформувати навички безпечної поведінки. Кількість небезпечних ситуацій, у які потрапляють діти дошкільного віку на вулиці, вдома, при спілкуванні з дорослими і однолітками, просто вражає своєю масштабністю.

Вивчаючи причини високих показників травмувань від нещасних випадків на дорозі, дослідниця Н. Лавриченко визначила специфічні для дітей психофізичні якості організму, які потрібно враховувати в профілактичній роботі з ними: порівняно з дорослими малюки мають недостатньо сформовані розподіл і концентрацію уваги, значно вужчий діапазон зору, що не дозволяє їм охоплювати зором кілька об'єктів одночасно й помічати машину лише за шумовим ефектом. Часто причиною неадекватної поведінки дитини на дорозі є недостатня сформованість причинно-наслідкового способу мислення та

таких вікових особливостей дитячої уяви як недиференційоване сприймання реальності і фантазії. Діти живуть в ігровому світі й часто не можуть відділити фантазію від реального життя і достатньою мірою усвідомити реальну небезпеку від транспортних засобів [61].

У контексті нашого дослідження, об'єктом якого є діти дошкільного віку, насамперед важливо визначити специфіку сприймання ними небезпечних ситуацій і окреслити вікові особливості розвитку дітей, які необхідно враховувати в процесі виховання безпечної поведінки в соціумі на різних етапах дошкільного дитинства. Варто підкреслити думку Л. Григорович про те, що діти реагують на небезпечну ситуацію змінами вегетативних функцій та свідомості у міжособистісних стосунках: вони характеризуються підвищеним рівнем тривожності, страхів, зниженням соціальних контактів, замкнутістю, потребою в самозахисті [24].

Відтак у ранньому віці вироблення умовних рефлексів на небезпечну ситуацію є необхідним етапом формування безпечної поведінки дітей дошкільного віку. У період раннього дитинства в дітей відпрацьовується алгоритм елементарних дій у небезпечних ситуаціях (не чіпати, не куштувати, не вмикати), що стають підґрунтям безпечної поведінки в побуті в дошкільному періоді дитинства малюків.

Таким чином, процес оволодіння дитиною необхідними знаннями й уміннями, що забезпечують змістовну й безпечну життєдіяльність, починається з раннього віку в колі батьків. У 2 – 3 роки відбувається перший цикл ознайомлення дитини з правилами безпечної поведінки. За визначенням О. Богініч, дитина в цьому віці вже починає розуміти вмотивовану заборону тих чи інших дій, засвоює доцільність виконання культурно-гігієнічних норм [12]. Слід зазначити, що в період раннього дитинства мотивом виконання норм безпечної поведінки, які пропонує дорослий малюкові, є його намагання зберегти приязні стосунки зі значимою для нього людиною.

Проведений аналіз специфічних особливостей розвитку мотиваційної сфери дітей дошкільного віку дав змогу Л. Колбергу визначити такі

закономірності. У молодшому дошкільному віці дитина вчиться виконувати правила безпечного співжиття аби уникнути покарання, її слухняність стимулюється заохоченням, похвалою в процесі привчання [43].

У разі виконання правил безпечної поведінки дитина отримує від дорослих позитивне підкріплення своєї поведінки. Узагальнення й закріплення позитивних емоційних переживань і прагнень викликає потребу в дитини поводитися так, як вимагає засвоєна норма поведінки. Отже, важко не погодитися з висновком Г. Костюка про те, «що утворення звичних форм поведінки є процесом перетворення зовнішнього у внутрішнє» [55, с. 181].

Тобто дитина вже в дошкільному віці здатна регулювати свою поведінку й виражати своє ставлення до соціального середовища. Отож, не можна не погодитися з думкою науковців В. Кузя та І. Печенко про те, що «вже в дошкільному віці необхідно формувати життєву компетентність дитини, вчити її соціальних навичок поведінки, формувати ціннісне ставлення до себе і до інших, забезпечувати становлення особистості як суб'єкта життя» [78, с. 27].

Дитина має передбачити наслідки своєї поведінки і вміти заздалегідь переживати задоволення від схвалення дорослими безпечної поведінки або ж відчувати сором від засудження небезпечної поведінки. Таке емоційне передчуття має вирішальне значення при формуванні в дошкільника безпечної поведінки в побуті.

Водночас на процес виховання безпечної поведінки дітей в побуті, на нашу думку, неабиякий вплив має психологічний клімат найближчого оточення: стиль взаємовідносин у сім'ї та в закладі дошкільної освіти, забезпечення психологічного комфорту дитини у найближчому оточенні, ставлення дорослих до самої дитини.

Тривожність дитини, що розвивається в дошкільному віці, є результатом різних неправильних форм поведінки дорослих: пригнічення, неналежного піклування, нестійкості у вимогах. Досить часто у тривожних батьків ростуть невпевнені, несамостійні діти, які в непередбачуваних ситуаціях ведуть себе

неадекватно, розгублено й не можуть справитися з ситуацією.

Перегукується з цими поглядами твердження О. Кононко, яка в своїй праці «Я сам», визначила, що оберігаючи дитину від небезпек, дорослі часто зменшують активність дитини, гальмуючи тим самим вплив на її сенсорний і розумовий розвиток [51, с. 72]. З іншого боку, використання дорослими авторитарного стилю спілкування з дитиною впливає на виникнення у неї таких рис характеру, як замкнутість, покірність. Малюк, який постійно зазнає психологічного тиску від батьків або вихователів, ніколи не поділиться з ними своїми неприємностями, побоюваннями, «страшними таємницями», які дійсно можуть бути для нього небезпечними.

Забезпечення сприятливого психологічного клімату в умовах ЗДО, що характеризується довірливим ставленням до дитини, створює в дитини відчуття захищеності і безпеки, сприяє підвищенню самооцінки особистості. Таким чином, у дошкільний період з'являються необхідні та достатні передумови для того, щоб спільними зусиллями батьків, вихователів розпочати навчання дітей одній з найголовніших наук життя – науці самозбереження.

Отже, виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку у побуті – це процес цілеспрямованого та організованого формування в дітей дошкільного віку дій та вчинків, спрямованих на попередження, уникнення й подолання небезпечних ситуацій соціального середовища задля збереження життя й здоров'я.

1.2. Обґрунтування методики виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті.

Сучасна тенденція до погіршення здоров'я і збільшення нещасних випадків з малюками стимулює фахівців з різних наукових галузей знань до пошуку ефективних шляхів збереження життя і здоров'я дітей (О. Богініч, О. Ващенко, Л. Калуська, Н. Лавриченко, В. Оржехівська, О. Лоза,

Р. Мойсеєнко, Н. П'ясецька, Л. Яковенко). Такі сучасні дослідники як Л. Гураш, Н. Денисенко, О. Кононко, Т. Пироженко, П. Статмен, Т. Хромцова розглядають проблему виховання безпечної поведінки особистості як необхідну складову соціального розвитку й життєвої компетентності, спрямованих на збереження життя і здоров'я.

Однак, незважаючи на активізацію наукових пошуків у напрямі вирішення означеної проблеми, аналіз теорії та практики дошкільної педагогіки (І. Бех, О. Вашак, О. Кононко, Л. Гураш, Н. Лавриченко, Л. Калуська, Т. Хромцова, О. Лоза, П. Статмен) засвідчив недостатність педагогічних досліджень, спрямованих на вирішення проблеми виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в побуті.

У дослідженні Н. Косолапової наголошується, що основними шляхами організації і збагачення досвіду є взаємодія дошкільників з дорослим як партнерами по діяльності, яка скеровується і регулюється дорослим. Використання цих каналів набуття досвіду в повсякденному житті, як в умовах ЗДО, так і сім'ї створює можливості для формування оптимального досвіду дітей і його необхідної корекції [64].

У праці Н. Голованової як джерела досвіду дітей виділяються: їх власні дії в різних життєвих ситуаціях і переживання цих ситуацій; спостереження за вчинками інших людей і їх переживаннями; непрямий досвід інших людей, відображений в творах художньої літератури, кіно, перероблений ними і «привласнений». У своєму дослідженні автор доводить, що оволодіння соціальним досвідом у дитини відбувається трьома взаємозв'язаними шляхами:

- стихійно (в результаті самостійного спілкування з навколишнім середовищем);
- цілеспрямовано (у спеціально організованому дорослими освітньому процесі);
- спонтанно (в результаті взаємодії стихійного і нормативного компонентів, як внутрішньої передумови активності особистості дитини) [14].

Тому, основною умовою процесу формування досвіду – є побудова системи виховних дій, як системи «піднесення» досвіду дитини за участю дорослих. У сучасних дослідженнях обґрунтовується думка про необхідність спеціальної спільної роботи педагогів і батьків по збагаченню досвіду дітей.

Розглядаючи досвід безпечної поведінки як частину ширшого досвіду дитини, ми вважаємо, що його накопичення можливе за умови цілеспрямованого використання спеціальних педагогічних засобів, враховуючи стихійний і спонтанний характер формування цього досвіду, необхідно забезпечувати активну позицію дитини.

Для цього повинен бути визначений зміст доступних дошкільнику знань і умінь безпечної поведінки; побудовані з ускладненням методи і прийоми освітньої роботи з освоєння дитиною цього змісту, а дорослі повинні бути готові до цілеспрямованої діяльності в цьому напрямі; потрібен інструментарій для вимірювання і оцінки досягнутих результатів.

Для визначення педагогічних умов і рівня розробленості проблеми формування безпечної поведінки дошкільників, в межах нашого дослідження, ми звернулися до праць з проблем охорони здоров'я дітей, до програмних документів, на основі яких будується освітня робота закладів дошкільної освіти, до існуючої методичної літератури з цього питання.

Досвід людства свідчить, що на різних історичних етапах спостерігалось різне розуміння соціально-педагогічного і медико-педагогічного захисту і охорони здоров'я дітей, яке залежало від соціально-економічних умов і рівня цивілізаційного розвитку нації, філософсько-релігійних або світських уявлень про людину, її призначення, значення життя і смерті, про здоров'я і хвороби.

На сучасному етапі для реалізації в ЗДО запропоновано велику кількість варіативних і альтернативних програм розвитку і виховання дітей. Вони покликані допомогти вихователю вирішити великий і складний об'єм проблем, висунутих перед дошкільною освітою, зокрема, проблему виховання безпечної поведінки дітей. Аналіз програмних документів засвідчив, що в них разом з традиційним завданням – охорона і зміцнення здоров'я дітей,

висувається вимога формування у дошкільників знань і умінь безпечної поведінки.

Таким чином, на сьогоднішній день проблема визначення оптимальних педагогічних умов для формування досвіду безпечної поведінки в побуті у дошкільників є актуальною і малорозробленою. При цьому недостатньо визначений зміст доступних знань і умінь безпеки в домашньому середовищі; відсутній діагностичний механізм (критерії і рівні оволодіння змістом, методи збору інформації); вимагає доповнення і уточнення методика роботи, що сприяє освоєнню досвіду безпечної поведінки дітьми в побуті.

Отже, мета розроблення комплексу педагогічних умов пов'язана, перш за все, з актуалізацією одного із завдань дошкільної освіти – виховання безпечної поведінки дітей (Н. Авдєєва, О. Баранов, Р. Казанцев, Т. Грядкіна, В. Каменська, О. Князева, В. Сапронов).

Як тільки дитина отримує свободу пересування, вона починає вивчення оточуючого, малюк не тільки дивиться, слухає, нюхає, а й торкається, пробує на смак. Дитина не може вчитися на чужих помилках, вона повинна зробити їх сама.

Молодший дошкільний вік визначається ученими як складний і суперечливий етап вікового розвитку. Однією з найяскравіших особливостей дітей молодшого дошкільного віку є навмисність, довільність, цілеспрямованість психічних процесів (Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Люблінська). Істотно зростає стійкість уваги, що робить дитину вільнішою і адекватнішою ситуації, що дозволяє їй краще орієнтуватися при виконанні різноманітних дій (О. Запорожець).

Проте, нервові процеси у дитини ще далекі від досконалості. Переважає процес збудження; порівняно важко формуються різні види умовного гальмування. Тому, як відзначають дослідники, щоб навчити дітей дошкільного віку дотримуватися правил поведінки, їм мало пояснити, що потрібно робити.

У ряді досліджень показано, що формування у дітей чітких уявлень

дозволяє виховувати правильне ставлення до явищ, що вивчаються, розвивати розуміння їх суті (О. Запорожець, Н. Піддяков, В. Петеріна). Діти поступово привчаються виконувати досить складні дії за словесною інструкцією, вони починають засвоювати нові знання не тільки шляхом безпосереднього сприйняття, але і за допомогою словесних описів і пояснень (О. Запорожець).

Крім того, в цей період зростає рухова активність і збільшуються фізичні можливості дитини, які, поєднуючись з підвищеною допитливістю, прагненням до самостійності, підштовхують дітей до виконання нерідко непосильних дій. Володіючи ще недостатнім досвідом, дошкільник імітує поведінку дорослих, активно прагнучи взяти участь в їх діяльності.

Наслідуючи батьків, діти намагаються самостійно користуватися побутовою технікою; хлопчики – різати, пиляти, рубати; дівчатка – шити, в'язати, різати, але не завжди така активна діяльність закінчується благополучно. Відсутність досвіду призводить до травм.

Формування відповідної мотивації до засвоєння і виконання правил безпеки, як відзначають дослідники, служить передуючим етапом, на якому будується виховання позитивних установок безпечної поведінки. Дошкільнику, легше донести важливість таких мотивів правильної (безпечної) поведінки через висловлювання: «тому що це потрібно для мене, для мого здоров'я», «тому що я буду хорошим прикладом для інших», «тому що так хоче мама, вихователь» [64].

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що у дітей в молодшому дошкільному віці можливо і необхідно формувати досвід безпечної поведінки, тобто допомагати їм накопичувати знання і уміння безпечного існування в навколишньому середовищі (засвоювати правила безпеки).

Вище зазначене дозволяє виділити педагогічні умови формування досвіду безпечної поведінки дітей в побуті, етапи роботи, послідовне проходження дитиною яких сприяє його освоєнню. При цьому потрібно враховувати, як відбувається процес пізнання дитиною правил поведінки,

накопичення відповідного досвіду.

Розумова діяльність як процес пізнання навколишнього середовища виконує велику роль у формуванні поведінки дитини. В дослідженнях П. Гальперіна, Н. Талізінної описані компоненти, послідовне поетапне виконання яких забезпечує інтеріоризацію, засвоєння розумових дій, на основі яких відбувається формування знань і умінь.

Теоретичний аналіз досліджень про своєрідність засвоєння дошкільником правил поведінки дозволив виділити основні чинники, що оптимізують цей процес (Л. Божович, І. Бронніков, Н. Веракса, О. Дьяченко, В. Горбачова, О. Запорожець, Є. Суботський, С. Якобсон). До них відносяться: активна позиція дитини; процес ідентифікації з дорослим, що транслює норму дитині; ігрова форма передачі способів поведінки; емоційна включеність дитини в діяльність.

При розгляді основних підходів до проблеми реалізації можливостей усвідомленого освоєння дітьми молодшого дошкільного віку правил поведінки, в літературі виділяється ряд вимог до методики їх викладання:

- розуміння дітьми значущості дотримання правил поведінки для себе і оточуючих (за допомогою художньої літератури і бесід);
- формування уявлень про наслідки порушення правил;
- організація спостережень за поведінкою носіїв норми;
- включення в активну практичну діяльність (гра, праця, навчальна діяльність на заняттях) [87].

У дошкільному віці гра є провідним видом діяльності дітей (Л. Виготський). Вона надає дитині «доступні для неї способи моделювання навколишнього життя, які роблять можливим освоєння, здавалося б, недосяжної для неї дійсності» (О. Леонтьєв). Дослідники дитячої гри відзначають, що вона відображає внутрішню потребу дітей в активній діяльності; це спосіб пізнання навколишнього світу; у грі дошкільники збагачують свій життєвий досвід, вступають у певні відносини з однолітками і дорослими (Л. Венгер, Л. Виготський, О. Запорожець, С. Рубінштейн).

Можливість навчати маленьких дітей за допомогою активної цікавої для них діяльності – характерна особливість дидактичних ігор. Активна участь в такій грі залежить від того, наскільки дитина оволоділа знаннями і вміннями. Це спонукає дошкільника бути уважним, запам'ятовувати, класифікувати, уточнювати свої знання (А. Сорокіна). Учені відзначають, що в молодшому дошкільному віці діти не просто беруть участь в дидактичній грі, а вчаться порівнювати предмети, групують їх за певними ознаками, крім того, вчаться пояснювати свої дії в ході гри і аналізувати результат [52].

Таким чином, аналіз досліджень засвідчив можливість використання дидактичної гри у формуванні у дошкільників знань про джерела небезпеки, запобіжні заходи і дії в небезпечних ситуаціях.

Допомогти усвідомленню отриманих уявлень про правила поведінки, на думку учених, може художня література (Л. Князева, А. Виноградова, Н. Карпінська, Н. Миронов). Необхідно відзначити, що ставлення дитини до літературних фактів має дієве, життєве значення, оскільки в процесі сприйняття творів, вона активно внутрішньо сприяє героям і переживає з ними всі події, що відбуваються (О. Запорожець).

У дослідженнях Н. Карпінської доведено, що діти за аналогією із сприйнятим, починають оцінювати свою поведінку. Література примушує дитину замислитися і пережити те, що неможливо для неї в повсякденному житті. Це допоможе дошкільнику досягти розуміння значущості дотримання правил безпечної поведінки, проілюструвати можливі наслідки їх порушення.

У психолого-педагогічних дослідженнях затверджується, що механізм засвоєння суб'єктом досвіду його взаємодії з навколишньою дійсністю – це по суті процес набуття ролей (Л. Божович), який особливо інтенсивно і успішно відбувається в грі. Гра, що моделює реальність, є ефективним засобом її пізнання. Тому ігри як моделі певної наочної діяльності широко використовуються у процесі навчання і освіти.

У практиці навчання дорослих безпечній поведінці, використовується такий метод як імітаційні ігри. Вони містять у своїй структурі тріаду

компонентів, що обумовлюють цінні педагогічні властивості: гра, імітація і аналіз конкретної ситуації. Імітація – це «живе зображення основних рис реальності». Аналіз конкретної ситуації – це глибоке і детальне дослідження реальних або імітованих ситуацій, що виконується для того, щоб виявити характерні властивості (М. Кларін). Гра дозволяє, з одного боку, побудувати і перевірити проєкт рішення різних життєвих проблем, з іншого – виявити недостатність досвіду.

У теорії і практиці дошкільної освіти широко розповсюджені подібні ігрові методи навчання: моделювання ігрових проблемно-практичних ситуацій (Т. Єрофєєва), імітаційно-ігрові вправи (В. Барабаш), ігрове моделювання (К. Самсонова) і інші. У дослідженнях цих авторів доведена доцільність і ефективність імітаційних, моделюючих ігор і вправ в роботі з дітьми, визначені умови їх застосування в ЗДО.

Найбільший інтерес в процесі формування поведінкових умінь викликає дослідження К. Самсонової, у якому теоретично і експериментально доведено, що ігрове моделювання «дозволяє дитині відділити свої дії від самої себе, зробити їх певним зовнішнім зразком або моделлю, оцінити їх в контексті ігрової ситуації, зрозуміти значення їх дії по відношенню до самого себе, самовизначитися» [44]. Разом з тим, запропонований метод дозволяє моделювати тільки взаєностосунки між людьми в дошкільному віці.

У нашому дослідженні важливо змоделювати можливі загрозливі ситуації в побуті, імітувати способи поведінки з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку, проілюструвати, закріпити з дітьми варіанти безпечної поведінки в таких ситуаціях. У цьому, ми вважаємо, може допомогти саме ситуативно-імітаційне моделювання.

Таким чином, аналіз праць В. Барабаш, Т. Єрофєєвої, М. Кларіна, К. Самсонової, І. Щегольова показав, що при організації процесу освоєння досвіду безпечної поведінки дітьми дошкільного віку, можливе використання методу ситуативно-імітаційного моделювання при відборі умов його реалізації.

Педагогами і психологами доведено, що формування свідомого досвіду дитини відбувається в процесі її взаємодії з дорослим, в якій виникає значення і засоби її самостійної діяльності). Тому, дітьми повинні враховуватися функції дорослих як організаторів процесу передачі досвіду, способів поведінки (С. Козлова). Як наголошувалося вище, ці функції реалізуються і цілеспрямовано, і стихійно. Батьки більш схильні до стихійної форми організації такого процесу (С. Козлова). Разом з тим, роль сім'ї в процесі виховання і навчання дітей величезна і неоціненна, особливо, коли йдеться про їхнє життя і здоров'я. Сила і стійкість сімейних дій пов'язана з тим, що вони постійні і тривалі, повторюються в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

У сім'ї є об'єктивні можливості залучення дітей в побутову, господарську діяльність, у якій і отримуються навички безпеки, а дошкільники прагнуть копіювати, імітувати поведінку близьких їм людей (П. Лесгафт, А. Ковальов, С. Козлова, О. Зверєва). З іншого боку, в наукових працях наголошується, що сімейне виховання часто буває однобічним, не послідовним, не систематичним. Разом з тим, як зазначає С. Козлова, батьки можуть цілеспрямовано організовувати процес виховання і навчання своїх дітей. Це можливо у тому випадку, коли вони замислюються над тим, що і як вони хочуть виховати в своїй дитині, усвідомлено вивчають психолого-педагогічну літературу, консультуються з фахівцями [39].

В межах нашого дослідження, був проведений аналіз книг, брошур і статей, адресованих батькам з виховання безпечної поведінки дошкільників, який засвідчив, що такої літератури недосить. Лише зарубіжні видання містять конкретні рекомендації для сім'ї, але змістом їх є небезпеки спілкування дітей з незнайомими людьми. Даних про обізнаність батьків в питаннях виховання безпечної поведінки дітей в побуті в дослідженнях немає. Існуюча практика, що склалася в сучасній сім'ї, не сприяє активному освоєнню досвіду безпеки життєдіяльності дошкільниками. Використання заборони як основного засобу виховання безпечної поведінки дітей, не вирішує цю проблему.

Заклад дошкільної освіти покликаний надавати сім'ї постійну, дієву

допомогу у розвитку дітей з урахуванням їх віку і особливостей сімейного виховання (П. Лесгафт). Педагог повинен цілеспрямовано реалізовувати функцію організатора процесу передачі досвіду, здійснюючи свою професійну діяльність. Це вимагає певного рівня готовності з боку вихователів, проте проблема підготовки вихователя до формування безпечної поведінки дітей залишається практично невивченою.

Вищевикладений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити взаємопов'язані педагогічні умови формування досвіду безпечної поведінки в побуті у дошкільників, а саме:

- відбір доступного дітям змісту знань і умінь безпечної поведінки в побуті і встановленні послідовності його освоєння;
- створення педагогом розвивального комфортного середовища для забезпечення ефективності процесу виховання безпечної поведінки у побуті дошкільників;
- усвідомлення педагогами і батьками необхідності цілеспрямованої діяльності в цьому напрямі та реалізацію конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців у побуті.

Перша умова – створення педагогом розвивального комфортного середовища для забезпечення ефективності процесу виховання безпечної поведінки дошкільників. Педагог повинен створити таке комфортне розвивальне середовище в групі, що характеризується взаємною довірою та повагою, відкритим і доброзичливим спілкуванням, відмовою від авторитарного способу керівництва дитячим колективом, забезпеченням почуття захищеності кожну дитини.

На думку М. Гур'янової, «малюк повинен бути впевнений в тому, що у випадку небезпеки він зможе знайти підтримку, а близькі люди допоможуть і захистять, підкажуть, як протистояти руйнівним впливам середовища» [26, с. 15]. Сучасний вихователь, вважає О. Кононко, повинен стати не лише другом, а й своєрідним психотерапевтом, що зміцнює захисно-приспосувальні сили організму дитини, формує активну самозберігаючу позицію в довкіллі та

запобігає негативним впливам соціального середовища [51, с. 8].

Зупинимося на визначенні змісту поняття «розвивальне комфортне середовище». У словнику поняття «комфортність» тлумачиться як умови, обставини, що сприятливо впливають на гарне самопочуття, настрої, діяльність кого-небудь [77, с. 446.]

Другою умовою є реалізація конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців у побуті. Ще однією проблемою в цьому процесі є відсутність єдності й наступності вимог до змісту виховання між закладом дошкільної освіти і родиною. У багатьох дослідженнях науковців (О.Вашака, О. Коберника, В. Кузя, С. Литвиненко, Л. Мотрич, В. Сухомлинського, І. Рогальської) підкреслюється, що важлива умова засвоєння дитиною соціального досвіду поведінки – це взаємодія батьків і педагогів у освітньому процесі.

Родина, де є діти дошкільного віку, повинна відігравати значну роль у освітньому процесі ЗДО. Адже важливе значення у вихованні безпечної поведінки малюків відіграють дитячі уявлення про позитивні зразки поведінки дорослих. Спосіб поведінки в небезпечній ситуації обирається ними серед знайомих стратегій поведінки дорослих. Якщо найближче доросле оточення реагує на небезпеку неадекватно, то й дитина поводитиметься відповідним чином. Навіть якщо малюк намагається поводитися згідно з правилами, засвоєними в закладі дошкільної освіти, а вдома батьки чинять інакше, очікуваних результатів досягти важко. Тому навчити дітей дотримуватися правил безпечної поведінки педагоги можуть лише разом з батьками.

Важливим є врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей дошкільного віку в процесі виховання безпечної поведінки у побуті. Врахування вікових особливостей розвитку дітей дошкільного віку (вразливості, емоційності, наслідувальності, допитливості, довірливості, підвищеної рухової активності) дає можливість педагогам диференційовано добирати ефективні методи педагогічної діяльності (Л. Божович, Л. Гураш, О. Запорожець, Д. Ельконин, С. Ладивір, С. Кулачківська, Т. Поніманська).

Такі вікові особливості розвитку дошкільників, як підвищена рухова активність, цікавість, повна довіра до всіх і всього, що їх оточує, безпосередність, наслідуваність, відсутність відчуття небезпеки, яке не розвивається майже до дошкільного віку зумовлюють необхідність виховання навичок безпечної поведінки у дітей ще з перших років життя. Відповідно до таких вікових особливостей розвитку дошкільників як емоційність і вразливість існують принципові аспекти роботи з ними, які суттєво відрізняються від аналогічної роботи з дорослими (розповіді, відеофільми про наслідки небезпек).

Процес формування в дітей безпечної поведінки в побуті потребує врахування індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини (проявів темпераменту, характеру, здібностей, темпу розвитку, емоційного стану, таких якостей особистості, як тривожність, агресивність). Тип нервової системи визначає характер (швидкість, лабільність, врівноваженість і емоційність) реакції на небезпечну ситуацію. Так, діти з сильною нервовою системою характеризуються більшою концентрацією нервових процесів та стійким опором на дію сторонніх подразників, але гірше помічають слабкі сигнали потенційної небезпеки.

Особливої уваги заслуговують емоційно чутливі, тривожні та агресивні діти, які потребують індивідуального підходу. Для запобігання в них стану підвищеного занепокоєння, тривожності та агресивності необхідна допомога психолога, який повинен відслідковувати, аналізувати й здійснювати корекцію психічного стану дитини шляхом проведення оздоровчолікувальних вправ, психотренінгів, релаксаційних пауз під час занять, організації відвідувань дітьми фітобару після занять. Отже, у процесі виховання безпечної поведінки в дітей, педагогу необхідно добирати такі методи педагогічного впливу, які актуалізують властиві кожному вихованцеві індивідуальні й вікові особливості його розвитку.

Остання педагогічна умова – впровадження поетапної методики виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті, що

забезпечить єдність формування усіх її складових. Цю умову визначено тому, що сьогодні в діяльності ЗДО ще зберігаються застарілі підходи, спрямовані на передачу дітям знань про небезпечні ситуації, що не забезпечують необхідного рівня безпечної поведінки у побуті. Існує відірваність сформованих знань та уявлень дітей про правила безпечної поведінки серед людей від практичного застосування.

Хоча незаперечний той факт, що тільки на основі знань дитини формуються певні погляди, переконання, досвід безпечної поведінки, проте, як наголошує Т. Пироженко, «не варто себе обманювати сподіваннями, що тільки поінформованість про можливі небезпечні ситуації може запобігти лиху» [79, с. 4.].

Важливою є розроблена поетапна методика формування безпечної поведінки в побуті Т. Хромцової [94]. Дослідниця виділила такі етапи виховання безпечної поведінки:

- 1) актуалізація, уточнення й систематизація знань дошкільників про правила безпечної поведінки переважно засобами дидактичної гри;
- 2) вироблення вміння доцільно діяти в небезпечних життєвих ситуаціях, використовуючи ситуативно-імітаційне моделювання;
- 3) усвідомлене практичне оволодіння реальними діями та вчинками, що спрямовані на збереження життя і здоров'я.

Виховання безпечної поведінки серед людей у цьому контексті передбачає роботу, яка полягає у навчанні малюків легітимним засобам самозахисту в небезпечних ситуаціях. Отже, розвиток дитини в дошкільний період дитинства має зосереджуватися на вихованні самоактивності, власних суб'єктивних сил, що спрямовані на збереження життя і здоров'я в різних сферах життєдіяльності.

Актуальним нашому дослідженню є праця Л. Карнаух, яка вивчала особливості виховання безпечної поведінки у соціальному середовищі. Науковцем було наголошено, що цей процес здійснюється поетапно:

- 1) шляхом накопичення й систематизації знань про норми безпечної

поведінки у побуті та елементарного когнітивного досвіду щодо дій у небезпечних ситуаціях;

2) формування емоційно-почуттєвого переживання щодо власних та чужих безпечних вчинків та дій у довкіллі;

3) формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій, спрямованих на збереження життя і здоров'я;

4) накопичення практичного досвіду безпечної поведінки вихованців серед рідних, знайомих, чужих людей.

Тому впровадження методики виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті, на її думку, має відбуватися у декілька етапів: когнітивний; емоційно-почуттєвий; мотиваційно-ціннісний; діяльнісно-поведінковий.

Мета першого – когнітивного етапу – накопичення та систематизація знань про безпечну поведінку дітей у побуті. На цьому етапі висунуті такі завдання:

а) збагачувати когнітивну сферу дітей;

б) формувати здатність оцінювати й прогнозувати небезпечні ситуації у довкіллі;

в) викликати соціально-емоційну потребу адекватно діяти в небезпечній ситуації.

Для реалізації поставлених завдань дітей доцільно вчити:

1) орієнтуватися у соціальному середовищі й виділяти небезпечні чинники у ньому;

2) розвивати здатність аналізувати небезпечні ситуації, їхні наслідки та шляхи уникнення;

3) формувати вміння знаходити шляхи подолання небезпечної ситуації з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Змістовна лінія реалізації завдань першого етапу передбачала усвідомлення дитиною необхідності дотримуватися норм безпечної поведінки в побуті, що досягалося шляхом використання таких форм роботи: бесіда-гра,

заняття, читання казок на означену тематику, методів і прийомів, як: метод художнього аналізу та оцінно-етичного коментаря літературних творів, розігрування та аналіз проблемних ситуацій, логічні завдання, аналітичні вправи, створення словника небезпечних ситуацій, бесіда, роз'яснення, розповідь, групова дискусія, дидактичні ігри, ігри-вправи, завдання на встановлення зв'язку з практичним досвідом дітей, непрямі методи керівництва (навідні запитання, разові вказівки, позитивні оцінки).

Метою другого – емоційно-почуттєвого – етапа стало формування емоційно-почуттєвих ставлень дошкільників щодо безпечних дій і вчинків у побуті, що реалізувалися в розв'язанні таких завдань:

- а) викликати соціально-емоційну потребу в розумінні людей, що потрапили в небезпечну ситуацію;
- б) збагачувати емоційно-почуттєву сферу дітей;
- в) формувати базові соціальні навички спілкування з близькими та чужими людьми.

Для реалізації поставлених завдань у дітей: розвивали співпереживання до людей, які потрапили в небезпеку; формували вміння орієнтуватися в проявах своїх та чужих емоцій і почуттів, контролювати свій емоційний стан та встановлювати зв'язок між поведінкою людини і її намірами; розвивали усвідомлення емоційно-почуттєвої єдності з рідними людьми та емоційний відгук на соціальне оточення.

Змістовний аспект цього етапу становила ціла низка різноманітних форм роботи: індивідуальна корекційна робота, ігрова й продуктивна діяльність, інтегровані заняття, моделюючі варіації, інсценізація казок. Методи та прийоми: ігрові вправи, розігрування психологічних етюдів, моделювання способів вираження емоцій, пантомімічні загадки, психомалюнок, аналіз піктограм, дидактичні ігри, інтерактивні ігри, метод демонстрації вербальних засобів ознак симпатії, ігри-імітації, створення ситуацій моральних переживань, вправи-тренінги, казкотерапія, запитання, разові вказівки, попередні позитивні оцінки, розвивальні ігри, різні види ситуацій.

Метою третього – мотиваційно-ціннісного – етапу стало формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій, спрямованих на збереження життя і здоров'я. Основна увага на цьому етапі зверталася на переорієнтацію цінностей, формування супідрядності мотивів поведінки, що спрямовані на збереження життя і здоров'я та розвиток здатності до усвідомлення дитиною свого місця в соціумі.

Завдання цього етапу полягало в: розвитку ціннісних орієнтацій, спрямованих на самозбереження; формуванні здатності диференціювати людей за ознакою прихильності і спорідненості; учити усвідомлювати свою соціальну позицію в соціальному середовищі. У процесі реалізації вищезазначених завдань у вихованців розвивали: ціннісне ставлення до себе, свого життя і здоров'я; здатність диференційовано ставитися до людей з позиції “безпечно-небезпечно” за ознаками спорідненості і прихильності; розуміння своєї соціальної позиції “Я у світі” – рівноправний член соціуму.

Змістовний аспект цього етапу становила низка форм роботи: психолого-педагогічний тренінг, інтегровані заняття, заняття з дитячої філософії, організація брейн-рингів. Також використовувалися такі методи й прийоми: заохочення, переконування, аналітичні вправи, творчі розповіді з елементами ТРВЗ (теорії розвитку винахідницьких завдань), складання карт-схем, полілог, особистий приклад, методи налаштування на успіх у досягненні позитивних результатів, вправлення в ситуаціях успіху, вправи на вміння слухати інших, моделювання способів вираження симпатії, різні види ситуацій, драматизації казок.

Метою четвертого етапу – діяльнісно-поведінкового – стало формування у вихованців практичного досвіду безпечної поведінки серед людей.

Завдання цього етапу:

а) виробляти адекватний стиль поведінки, що спрямований на збереження власного та чужого життя і здоров'я;

б) виявляти винахідливість у пошуку компромісних рішень, уникати конфліктних ситуацій та вміти виходити з них;

в) оволодівати конструктивними діями, спрямованими на подолання небезпечних ситуацій самостійно або за допомогою дорослого.

Для реалізації поставлених завдань дітей вчили: дотримуватися правил збереження життя і здоров'я до себе та інших людей; розуміти необхідність керуватися загальноприйнятими нормами в конфліктних ситуаціях та самостійно знаходити шляхи вирішення конфліктів соціально допустимими засобами; діяти адекватно, конструктивно в різних життєвих ситуаціях з урахуванням ступеня їх небезпечності та своїх вікових можливостей у їх подоланні: чинити опір можливим негативним впливам, надавати собі самопомогу або звертатися за допомогою до дорослих у разі необхідності.

Для реалізації означених завдань використовувалися такі форми роботи: практикум «Я у безпечному світі», організація свят і розваг, робота з криптограмами, чайнвордами, ребусами, проведення тематичних днів і тижнів безпеки, Дні відкритих дверей, організація практичного соціального досвіду; методи: моделювання, розігрування та аналіз конфліктних ситуацій, вправляння, привчання, сюжетно-рольові ігри, театралізовані ігри, дидактичні ігри, педагогічна провокація, методика «репетиція поведінки» (моделювання, інструктаж, підкріплення), інтерактивні методи, створення виховуючих ситуацій, переорієнтація діяльності, метод організації діяльності, дискусії, позитивний приклад, ідентифікація своїх і чужих вчинків, елементи психодрами, метод творчого проекту, ігри-тренінги [43].

Виходячи з цього, розроблена нами експериментальна методика, спрямована на освоєння досвіду безпечної поведінки дитини у побуті повинна здійснюватися поетапно:

- на I етапі важливо зацікавити дітей, актуалізувати, уточнити і систематизувати їх знання про правила побутової безпеки;
- на II етапі необхідно вводити правила в життя дітей, показати різноманітність їх проявів в життєвих ситуаціях, тренувати дошкільників в умінні застосовувати ці правила;
- на III етапі на основі засвоєних знань і умінь (перетворення правил із

зовнішніх вимог у внутрішні мотиви) можливо усвідомлене оволодіння реальними практичними діями.

Запропонована методика виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті має цілісний інтегрований характер. Зміст і поетапність перебігу освітнього процесу дає змогу формувати в дітей на різних етапах дошкільного дитинства внутрішню структуру соціальних орієнтацій, спрямованих на збереження життя і здоров'я, що є основою у формуванні навичок безпечної поведінки.

Висновки до розділу 1.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається реальними соціальними змінами в нашому суспільстві, які впливають на всі складові соціального розвитку молодого покоління. Сьогодні, коли соціальне середовище може становити небезпеку для життя і здоров'я дитини, навчання основам безпеки – є одним із пріоритетних напрямів суспільного й родинного виховання. Сучасні дослідники розглядають проблему виховання безпечної поведінки особистості як необхідну складову соціального розвитку та життєвої компетентності, спрямовану на збереження життя і здоров'я.

Відбір доступного дітям змісту буде здійснений на основі аналізу програм виховання і навчання дітей в ЗДО, результатів діагностики знань і умінь безпечної поведінки у дошкільників четвертого року життя. Можна вважати, що його доцільно згрупувати в блоки за видами небезпечних ситуацій в побуті (що призводять до порізів, опіків, пожеж, електротравм, падінь і ударів), залежно від досвіду, що є у дошкільників, а також складності і поширення потенційно небезпечних предметів.

При цьому передбачається, що формування досвіду дитини повинно будуватися поетапно, починаючи з ознайомлення з правилами безпеки життєдіяльності в будинку. Уникнути формалізації допоможе використання спеціально підібраних дидактичних ігор, що сприяють активному засвоєнню

кожною дитиною знань про джерела небезпеки і запобіжних заходів. На наступному етапі саме ситуативно-імітаційне моделювання може виступити в ролі «пускового механізму», що сприяє формуванню умінь безпечної поведінки на основі освоєного змісту. Надалі буде можливий перехід до реальних дій з доступними дитині потенційно небезпечними предметами побуту.

Важливою умовою буде зміна позиції дорослих на кожному етапі роботи для надання все більшої активності і самостійності дошкільнику в освоєнні досвіду безпечної поведінки в побуті. При цьому педагогів і батьків спочатку необхідно буде підготувати до організації спільної цілеспрямованої діяльності з вирішення проблеми формування безпечної поведінки дітей у побуті.

РОЗДІЛ 2.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ
БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ В ПОБУТІ

2.1. Діагностика сформованості у молодших дошкільників безпечної поведінки в побуті.

Організація експериментальної роботи передбачала аналіз стану роботи з виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку у побуті. Експериментальна робота виконувалася на базі закладів дошкільної освіти № 76, 98 Маріупольської міської ради Донецької області. В експерименті брали участь 92 дитини, експериментальна (ЕГ) 45 дітей, контрольна група (КГ) - 47 дітей молодшого дошкільного віку. Програма експериментальної роботи відображена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Програма експериментальної роботи
з формування досвіду безпечної поведінки дошкільників у побуті

Етапи	Завдання дослідження.	Засоби дослідження.	Результати.
Констатувальний	Вивчення змісту досвіду безпечної поведінки в побуті, який є у дітей, і чинників, що його обумовлюють. 1. Визначення рівня знань про джерела небезпеки, заходи обережності і дії в загрозливих ситуаціях.	<ul style="list-style-type: none"> • Рішення дітьми проблемних ситуацій. • Спостереження за поведінкою дошкільників в побутових проблемних ситуаціях, наближених до небезпечних. • Анкетування батьків і вихователів. • Аналіз програмно-методичних матеріалів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Характеристика рівня знань і умінь безпечної життєдіяльності як компонентів досвіду безпечної поведінки в побуті. • Характеристика чинників, що впливають на формування досвіду побутової безпеки.

	<p>2. Виявлення рівня умінь поведження з потенційно небезпечними побутовими предметами.</p> <p>3. Вивчення ролі сім'ї і ЗДО в накопиченні досвіду безпечної поведінки в побуті у дітей.</p>		
Формувальний	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення мотиваційної і методичної готовності педагогів ЗДО до роботи з накопичення досвіду безпечної поведінки в побуті дітьми. • Визначення змісту та засобів співпраці батьків і вихователів з передачі досвіду безпечної поведінки дошкільниками. • Формування досвіду безпечної поведінки в побуті шляхом: <ol style="list-style-type: none"> 1. Уточнення і систематизацію знань дітей про джерела небезпеки, запобіжні заходів і дії в небезпечних ситуаціях. 2. Формування умінь побутової безпеки. 3. Закріплення умінь використання потенційно небезпечних предметів домашнього ужитку. 	<ul style="list-style-type: none"> • Взаємодія з педагогами в творчій майстерні. • Співпраця з батьками через проблемні семінари, диференційовані домашні завдання для спільного виконання з дітьми, підгрупові бесіди, індивідуальні консультації, наочну агітацію. • Поетапна методика формування досвіду безпечної поведінки в побуті з використанням ситуативно-імітаційного моделювання, дидактичних ігор, використання художньої літератури, проблемних ситуацій 	<ul style="list-style-type: none"> • Усвідомлення дорослими необхідності цілеспрямованої діяльності ЗДО і сім'ї з освоєння дітьми досвіду безпечної поведінки в побуті; оволодіння цими методами і прийомами організації роботи в цьому напрямі. • Взаємодія вихователів і батьків з передачі дитині способів безпечної поведінки в побуті. • Позитивна динаміка накопичення досвіду побутової безпеки дітьми.

Контрольний	<ul style="list-style-type: none"> • Вивчення впливу розроблених педагогічних умов на формування досвіду безпечної поведінки в побуті у дітей. 	<ul style="list-style-type: none"> • Контрольно-діагностичні завдання спрямовані на оцінку досвіду безпечної поведінки дітей. • Кількісний і якісний аналіз результатів, одержаних на всіх етапах дослідження. 	<ul style="list-style-type: none"> • Рекомендації для вихователів і батьків з організації спільної діяльності, спрямованої на формування досвіду безпечної поведінки дітей в побуті.
-------------	---	--	---

Відповідно до мети дослідження, завданнями констатувального етапу експерименту були наступні:

- Визначити рівень знань дітей четвертого року життя про правила безпеки в побуті.
- Виявити рівень умінь поводження з потенційно небезпечними побутовими предметами і ставлення до них у молодших дошкільників.
- Вивчити роль сім'ї і закладу дошкільної освіти в процесі освоєння досвіду безпечної поведінки дітей в побуті.

Зупинимося на характеристиці методів і результатів дослідження, одержаних в ході рішення висунутих завдань. Аналіз численних досліджень дозволив виділити наступні компоненти досвіду безпечної поведінки дітей в побуті:

- знання правил безпеки;
- уміння безпечної поведінки;
- ставлення до необхідності дотримання запобіжних заходів.

При цьому фахівцями у галузі безпеки життєдіяльності указується, що ставлення до небезпечних предметів виявляється в умінні діяти з ними (О. Русак, В. Зайцева). Тому в змісті наявного досвіду безпеки дошкільників, було необхідним виявлення рівня знань і рівня сформованості умінь безпечної поведінки в побуті.

Крім того, дослідниками доведена необхідність експериментального

зіставлення змісту дитячих уявлень про правила поведінки і реальної поведінки дитини в життєвих ситуаціях, з метою виявлення досвіду їх поведінки (Н. Бронніков, В. Горбачова, А.Люблінська, Є. Суботський, С. Улітко). Ці положення стали підґрунтям для розробки завдань і методики діагностичного етапу експериментальної роботи.

Перший напрям констатувального експерименту передбачав цілеспрямоване вивчення наявного рівня знань і умінь безпечної поведінки в домашньому середовищі у молодших дошкільників за видами небезпек в побуті, що призводить до:

- порізів,
- опіків,
- пожеж,
- електротравм,
- падінь,
- ударів.

У першій серії за допомогою бесіди, вирішення проблемних ситуацій вивчалися особливості знань дітей про правила безпечної поведінки:

- Передбачати небезпеку – знати про джерела небезпеки.
- Уміти уникати небезпеки – знати про заходи обережності при поводженні з потенційно небезпечними побутовими предметами і можливі наслідки неправильної поведінки.
- При необхідності діяти – знати про прийоми надання першої допомоги і про дії в небезпечних ситуаціях в побуті.

Для виявлення знань про джерела небезпеки, під якими розуміються явища, процеси або об'єкти домашнього середовища, здатні за певних умов завдати шкоди здоров'ю людини (безпосередньо або опосередковано), дошкільникам пропонувалося вибрати ріжучі, пожежонебезпечні та інші об'єкти, користування якими може призвести до травм. Для цього застосовувалася методика «Виключення зайвого», що дозволяла оцінити

рівень сформованість у дітей процесів узагальнення, уміння виділяти істотні ознаки.

При відборі матеріалу ми спиралися на рекомендації психологів про необхідність пред'явлення для класифікації дітям не більш 5-6 предметів, враховуючи їх вікові можливості (об'єм уваги, пам'ять) (Л. Виготський, Ю. Афонькіна, Г. Урунтаєва). В ході діагностики використовувалися як реальні предмети побуту (наприклад, ніж, сірники), так і фотографії об'єктів, які неможливо продемонструвати дитині (наприклад, електро- або газову плиту, кран з гарячою водою, відкрите вікно). Дошкільнику давалася інструкція: «Уважно розглянь всі предмети і фотографії, розкладені на столі, і назви ті, якими можна порізатися, вколотися». Далі дитина повинна була пояснити, чому виключає саме цей (безпечний) предмет і описати небезпеку п'яти об'єктів, що залишилися.

У такій же послідовності розглядалися і інші види небезпек в побуті (див. додаток А).

Як свідчить таблиця, 12% дошкільників виділили всі потенційно небезпечні об'єкти в побуті і змогли пояснити свій вибір. Більшість дітей 4-5 років (56%) із запропонованого набору назвала половину джерел небезпеки в будинку. Аналіз одержаних відповідей показав, що діти добре знали гострі, колючі, ріжучі, гарячі і пожежонебезпечні предмети та могли аргументувати свій вибір. Дошкільники відчували труднощі лише при виборі електричних приладів, багато хто просто перераховував запропоновані об'єкти, знав, як можна включити магнітофон, настільну лампу («треба ось на цю кнопочку натиснути»), але що вони можуть бути небезпечні – «не знають».

Можливо, це свідчить про те, що діти користуючись такими предметами, не знають про загрозу для їхнього здоров'я. Ми вважаємо, що батьки не звертають уваги дитини на те, що ці об'єкти можуть бути небезпечними.

Для того, щоб зробити безпечним своє життя, недосить уявлень про те, що може завдати шкоди, важливо знати, до яких небезпечних ситуацій можуть призвести неправильні дії з цими предметами, як уникнути цих ситуацій і при

(необхідності) вийти з них.

Для виявлення знань дошкільників про особливості поведінки дошкільників у разі небезпеки було використано бесіду за сюжетними ілюстраціями, де зображені діти в конкретній небезпечній ситуації в побуті (див. додаток Б):

- «Колючий цвях» (наступив на розсипані цвяхи);
- «Обережно, гаряче!» (відкриває кришку гарячої каструлі, що стоїть на плиті);
- «Папір у вогні» (підпалює папір);
- «Там дядько Ток» (вставляє ножиці в розетку);
- «Падаюча книга» (дитина падає із стільця, намагаючись дістати книгу з високої полиці).

За картинками кожна дитина могла оцінити поведінку своїх однолітків, що опинилися в ситуації небезпеки при поводженні з побутовими предметами.

Про розуміння дошкільниками необхідності дотримання запобіжних заходів і знанні способів безпечного поводження з об'єктами побуту свідчили відповіді дітей на запитання:

- Чому таке трапилося з хлопчиком / дівчинкою?
- Що він / вона робили неправильно?
- Як можна було вчинити?

Отримані дані свідчать, що 4% дошкільників не тільки знають запобіжні важливі заходи, але і можуть точно і повно пояснити необхідність їх дотримання, а також позначають правила користування потенційно небезпечними домашніми предметами.

Невелика частина дітей (8%) продемонстрували знання заходів обережності і способів безпечної поведінки, але не завжди могли правильно аргументувати необхідність їх дотримання. Такі відповіді віднесли до групи недостатньо повних.

Більшість дітей (68%) змогла назвати запобіжні засоби. Необхідно

відзначити, що недотримання запобіжних засобів вони частіше пов'язували з порушенням заборон, наприклад: «адже дітям не можна це брати», «це не можна робити», «йому не дозволяли брати цвяхи і молоток, а він узяв, ось кров і потекла». Цим дітям важко було визначити, як можна і потрібно було вчинити, крім того, вони виявляли побоювання щодо можливих покарань з боку батьків за такі дії. Можливо, так формулюють правила безпечної поведінки в побуті їх батьки, але, як відомо, дошкільники мають зрозуміти значення правил і заборон, інакше вони не зможуть їх дотримуватися.

При порівнянні показників знань різних видів небезпечних ситуацій, було виявлено, що високий рівень знань діти продемонстрували про запобіжні заходи, про правила поводження з гострими предметами, а менше – з електроприладами. Ці дані співпадають з відповідями, що характеризують інформованість дітей про джерела небезпеки в побуті. Крім того, аналіз відповідей дітей показав, що необхідність дотримання запобіжних заходів визнається більшістю дітей. Проте значна частина дошкільників не можуть пояснити, чому їх потрібно дотримувати. Можливо, це пов'язано з відсутністю аргументованих пояснень дорослими правил безпечної поведінки.

Продовжуючи бесіду за картинками, ми виявляли рівень знань дітей про прийоми першої допомоги і дії в деяких небезпечних ситуаціях в побуті. Для цього дошкільникам задавалися наступні запитання:

- Що тепер робити цьому хлопчику / дівчинці?
- Що він може зробити сам?
- Хто йому може допомогти?

За цією групою правил побутової безпеки рівень знань дошкільників виявився найнижчим. Дані свідчать, що повні і точні відповіді дали лише 2% дітей. Вони правильно оцінювали небезпечну ситуацію і указували можливі варіанти поведінки.

До «неповних» ми віднесли відповіді, коли дитина називала дії, які вона виконуватиме в загрозовій ситуації самостійно, без допомоги батьків, дорослих («потушу», «пиду в лікарню», «покличу пожежників»), але при цьому

не знали або плутали номер телефону пожежної служби).

Більшість дітей (60%) при відповідях на такі запитання показала суперечливі знання, що виявлялося в позначенні неадекватних небезпечній ситуації дій. Наприклад,

- при опіках – дошкільники часто указують, що «треба терпіти», «ватку притиснути», «пластиром заклеїти»;
- при порізах – «треба зробити укол», «мотузкою перев'язати», «помазати маззю від комарів», «лизнути», «слізками помазати»;
- при падінні – «синяк кремом треба помазати», «зробити укол»;
- при пожежі – частіше всього діти говорили, що треба почекати пожежників, при уточненні: «Хто їх покличе?», відповідали: «Самі побачать і прийдуть».

Одержані дані свідчать про те, що діти хочуть надати елементарну допомогу іншим і собі, але достовірною і доступною інформацією не володіють. Ймовірно, засвоєння таких уявлень відбувається стихійно, і без керівництва дорослими, дошкільники не зможуть співвіднести таку інформацію зі своїми діями.

У будь-якій екстремальній ситуації (щоб викликати служби допомоги) дитині необхідно знати свою адресу, не випадково це позначено і в освітніх програмах ЗДО. Тому, бесіда закінчувалася питаннями: «Де ти живеш? На якій вулиці? Номер будинку, квартири?». Отже, більшість дошкільників не називає або указує невірно свою домашню адресу, хоча 74% батьків упевнені, що їх діти володіють такою інформацією. До неточних відповідей ми віднесли знання дитиною тільки вулиці або тільки номера будинку. Можливо, це пов'язано з тим, що в досвіді дитини така інформація практично не використовується, не закріплюється.

Можна вважати, що в екстремальній ситуації (наприклад, дитина загубилася або пожежа в квартирі) більшість дітей не зможуть чітко дати інформацію про себе. Ми вважаємо, що на це необхідно звернути увагу педагогів і батьків, враховуючи значущість такої інформації для кожної

людини.

Таким чином, аналіз результатів, одержаних в ході першої частини констатувального експерименту, дозволив виділити такі рівні знань про правила безпечної поведінки в побуті.

Критеріями оцінки знань були:

- об'єм, повнота знань про джерела небезпеки, запобіжні заходи і дії в небезпечних побутових ситуаціях;
- точність і аргументованість думок про способи безпечної поведінки в побуті.

Низький рівень – (33%) діти можуть назвати лише окремі джерела небезпеки в побуті; не знають запобіжних і дієвих заходів у разі небезпеки.

Середній рівень – 52% дошкільників виділяють певну кількість потенційно небезпечних предметів домашнього ужитку, називають заборону як аргумент для дотримання запобіжних заходів, не знають способів використання предметів побуту; мають ситуативні уявлення про дії в побутових небезпечних ситуаціях.

Високий рівень – 15% дошкільників виділяють основні небезпечні предмети домашнього ужитку; мають повні, точні уявлення про запобіжні заходи, розуміють і аргументують значущість їх дотримання; знають, як уникнути небезпеки і вийти з ситуації, що склалася (надати допомогу, звернутися по допомогу).

Зіставлення даних за конкретними видами небезпечних ситуацій показало, що менш знайомі дітям електроприлади як джерела небезпеки, а відповідно невідомі і правила поводження з ними. Спостерігається низька інформованість про способи безпечного використання пожежонебезпечних предметами.

Таким чином, вивчення об'єму і глибини знань дітей про правила безпечної поведінки в побуті показало, що вони недостатні, поверхневі, ситуативні. Відсутність уявлень про можливу небезпеку тих або інших предметів побуту, необхідність дотримання запобіжних заходів при

поводженні з ними, про доступні прийоми самопомоги не дозволяє свідомості виступати регулятором поведінки дитини. Виходячи з цього, можна вважати, що діти проявляють досить низький рівень сформованості умінь обережного поводження з потенційно небезпечними предметами побуту.

Виявленню наявного рівня умінь безпечної поведінки дошкільників в побуті була присвячена друга частина констатувального етапу експерименту.

Суть завдань полягала у тому, що діти ставилися в умови життєвих ситуацій наочно-практичного характеру, що широко зустрічаються в повсякденному житті дитини (див. додаток В):

- «Без хліба не обійтись» (нарізувати хліб);
- «Пральня» (попрасувати хустку);
- «Конкурс кондитерів» (запалити свічку на торті);
- «Послухаємо музику» (включити магнітофон, що має оголений дріт);
- «Хочу все знати» (дістати книгу, розташовану високо на полиці).

Предмети були узяті з першої серії констатувального експерименту (ніж, праска, сірники і свічки, магнітофон, висока шафа і стілець). Під час їх виконання фіксувалися і аналізувалися: послідовність дій дитини, тривалість виконання завдання, результативність, рівень самостійності (за допомогою вихователя або без неї), словесний супровід, а також ставлення дошкільників до завдання і до самих предметів.

Критеріями визначення у дітей рівня сформованості умінь безпечно діяти і дотримуватися запобіжних заходів. Оцінюючи практичні уміння ми керувалися положенням психології про те, що оволодіння дією відбувається на різному рівні – від спроб наслідувального характеру (коли діти виконують дію вперше) до елементарних практичних умінь і навичок, як вищого рівня оволодіння дією.

Нами визначені наступні рівні сформованості умінь безпечно поводження з предметами домашнього ужитку:

- Низький рівень – дитина відмовляється виконувати дії із

запропонованими предметами.

- Середній рівень – дитина виконує дії з предметами шляхом орієнтовних проб, з дотриманням запобіжних заходів.
- Високий рівень – дитина виконує дії на рівні елементарного практичного уміння з дотриманням правил безпеки.

Результати свідчать, що здійснення ряду дій з потенційно небезпечними предметами побуту у дошкільників відбувалося на різному рівні. Виконання дошкільниками завдань на рівні елементарного практичного уміння характеризувалося упевненістю, раціональністю операцій, словесним описом таких дій зі свого досвіду, промовлянням запобіжних заходів. Це виявлялося в ситуаціях «Без хліба не обійтися» (12%), «Пральня» (2%). В ході завдання «Хочу все знати» 6% дітей один раз, спробувавши виконати його за допомогою маленького стільчика, зверталися до вихователя з проханням узяти великий стілець, щоб самостійно дістати книгу. Такий рівень умінь безпечного поводження з предметами домашнього ужитку демонстрували діти, що мають достатньо повні і точні уявлення про правила безпеки, про необхідність їх дотримання і досвід користування даними об'єктами в домашній обстановці.

Приблизно третя частина дітей в запропонованих завданнях діяла шляхом орієнтовних проб. Для них характерне нераціональне виконання окремих операцій, але рухи їх були неспішними, обережними, супроводжувалися словесними поясненнями, наприклад, «треба тихенько, а то можна обпектися» (Артем К.), «треба хліб ось тут тримати, а то я бачила, як Таня (сестра) порізалася один раз» (Олена С). Поведінка дітей даного рівня свідчить про те, що вони стикалися з подібними ситуаціями або їм демонструвалися приклади безпечної поведінки, але самостійно реалізовувати свої знання їм ще не доводилося. Тому, знання, що є у дошкільників, недостатньо усвідомлені. Оскільки, важливою характеристикою усвідомленості є уміння застосовувати, використовувати знання у дії, та досягнення результативності в ході цього застосування (Б. Єсіпов, І. Лернер).

Велика частина дошкільників (52%) продемонструвала середній рівень

оволодіння діями з потенційно небезпечними предметами побуту. Для них було характерне виконання завдань шляхом не завжди адекватних проб: непослідовність окремих операцій, наявність неузгодженості рухів рук, скутість. Ми звернули увагу, що діти настільки захоплювалися самим процесом виконання дії, що забували про можливу його небезпеку. Як правило, вони прагнули відразу почати діяти, сказавши, що вони уміють це робити, але без допомоги (контролю) вихователя не могли обійтися. Так, наприклад, при виконанні завдання «Хочу все знати» 58% дошкільників після невдалих проб дістати книгу за допомогою стільчика, намагалися підстрибувати і повиснути, тримаючись за полицю. У цей момент завдання доводилося припиняти, щоб не відбулося травмування дитини. Більшість дітей (68%) в ситуації з магнітофоном, понатискавши всі кнопки, намагалася вставити штепсельну вилку в розетку подовжувача (який був знеструмлений в цілях безпеки), не звертаючи уваги на оголений дріт.

Багато дітей (34%) не уміють правильно користуватися ножем, неправильно тримають його (близько до вістря), скутість пози характеризує виконання дій дітей в завданні «Без хліба не обійтися».

Завдання «Конкурс кондитерів», «Пральня» також викликали істотні ускладнення у деяких дітей (56%), оскільки більшість з них неправильно тримали сірник (близько до сірки) і зачіпали іграшковою праскою іншу руку, що притримує хустку на прасувальній дошці. Необхідно відзначити, що такий рівень оволодіння діями характерний для тих дошкільників, які демонстрували неглибокі уявлення про правила безпеки, про необхідність дотримання запобіжних заходів. Безумовно, це свідчить про відсутність у дітей досвіду поводження з реальними потенційно небезпечними предметами побуту.

Лише для 16% дітей була характерна відсутність умінь виконувати певні дії з потенційно небезпечними предметами побуту. Вони відмовлялися виконувати запропоновані завдання, мотивувавши невмінням або небажанням це робити. Необхідно відзначити, що такі діти з цікавістю спостерігали, як

виконують завдання інші діти.

Ці дані дають підстави стверджувати, що якщо дитині відомі правила безпечної поведінки, якщо вона розуміє необхідність їх дотримання, якщо має досвід обережного поводження з потенційно небезпечними предметами побуту, то дошкільник дотримуватиметься цих правил і зможе уникнути небезпечних ситуацій в домашньому середовищі. В цілому, можна відзначити, що результати, які продемонстрували діти четвертого року життя, пов'язані з тим, що дошкільники вперше були вимушені вирішувати конкретні проблемні побутові ситуації, що викликають у них великий інтерес.

Нам також було важливо проаналізувати інтерес дітей до виконання дій з небезпечними предметами домашнього ужитку. Виявилася наступна закономірність: діти, що володіють високим рівнем (15 %) сформованості дій, були спокійні і упевнені в їх виконанні, зацікавлені в результаті діяльності. Дошкільники, що мають середній рівень (52%), діяли обережно, високий інтерес до запропонованого предмету не лякав і не гальмував їх дії. Діти, віднесені нами до низького рівня (33%), що відмовилися виконувати дії з потенційно небезпечними предметами побуту, не боялися самого предмету і з цікавістю спостерігали за процесом виконання завдань ровесниками.

В цілому, можна констатувати, що рівень сформованості умінь безпечної поведінки з предметами побуту у дітей невисокий. Це пов'язано з таким же низьким рівнем знань дітей про правила поводження з цими предметами.

Аналіз даних констатувального експерименту дозволяє зробити висновок, що освоєння досвіду безпечної поведінки в побуті дітьми залежить від позиції дорослих в цьому процесі (допомога в накопиченні знань і умінь побутової безпеки або використання заборони) і здійснення цілеспрямованої спільної роботи вихователів ЗДО і батьків.

В ході наступного напряму констатувального експерименту вивчалася роль сім'ї і ЗДО у формуванні досвіду безпечної життєдіяльності дошкільників в побуті.

Нас цікавили наступні запитання:

- рівень впливу сім'ї на формування у дитини досвіду безпечної поведінки у побуті;
- ставлення вихователів до необхідності організації цього процесу і створення умов у ЗДО, що забезпечують накопичення знань і умінь безпечної життєдіяльності в побуті.

З цією метою використовувалося анкетування батьків і вихователів; аналіз педагогічних планів, методичних матеріалів і розвивальних можливостей середовища.

Метод анкетування був обраний як продуктивний, документальний, гнучкий у можливостях отримання і обробки інформації (П. Підкасистий). Батькам і педагогам пропонувалися анкети змішаного типу, де частина питань містила готові відповіді на вибір і також були залишені вільні рядки з пропозицією сформулювати свій варіант відповіді. Анкета для батьків (див. додаток Д) дозволила визначити:

- чи усвідомлюють батьки необхідність спеціального ознайомлення своїх дітей з правилами безпечної поведінки в побуті;
 - чи є у батьків знання про джерела небезпеки і про порядок дій в деяких небезпечних ситуаціях в побуті;
 - як знайомлять дітей з небезпечними предметами і ситуаціями, запобіжними засобами в будинку, чи дозволяють самостійно користуватися потенційно небезпечними побутовими предметами;
 - чи необхідна батькам допомога з боку ЗДО в проведенні такої роботи.
- Анкета для вихователів (див. додаток Ж) виявляла:
- чи усвідомлюють вихователі необхідність роботи ЗДО з освоєння дітьми правил побутової безпеки;
 - чи є у вихователів знання про порядок дій в деяких небезпечних ситуаціях в побуті;
 - яку вони організують діяльність з формування у дітей досвіду

безпечної поведінки в побуті, чи вирішують цю проблему самостійно або спільно з батьками;

- характер допомоги, необхідної вихователям для організації роботи по освоєнню дітьми досвіду побутової безпеки.

Перше запитання в анкетах вихователів і батьків було однакове: «Чи вважаєте Ви необхідне знайомити дітей з правилами безпечної поведінки в побуті? З якого віку це потрібно робити?». 56% батьків вважають за необхідне знайомити своїх дітей з правилами побутової безпеки в ранньому і молодшому дошкільному віці (до 3 років), а велика частина вихователів, навпаки, починаючи з 3 років. Це, мабуть, пов'язано з тим, що основи безпеки дитина пізнає в колі сім'ї, а більшість дітей приходить до ЗДО на четвертому році життя, і в цей період педагоги включаються в процес накопичення дошкільниками досвіду безпечної поведінки.

Серед тих, хто повинен готувати дітей до можливої зустрічі з небезпекою 84% батьків і 62% вихователів вказали всі запропоновані варіанти. Більшість респондентів на перше місце в цьому процесі ставлять батьків і вихователів. У графі «інше» педагоги і батьки указували родичів, працівників поліції, засоби масової інформації.

Наступне питання в анкетах було спрямоване на виявлення у батьків і вихователів знань про джерела небезпеки для дошкільників в побуті. Отже, більшість батьків і вихователів як небезпечні об'єкти для дошкільника виділяють тільки гострі предмети і побутову техніку. Частина педагогів і батьків (38%) вказали відкрите вікно, балкон, підвіконня, а також дрібні предмети й іграшки, гарячу воду й їжу.

Можливо, дорослі не уявляють реальної небезпеки для дитини в домашній обстановці або не вважають предмети побуту такими. Тому, і діти показали достатньо низький рівень знань про джерела небезпеки в побуті.

При відповіді на четверте запитання анкет: «Які правила безпеки життя в побуті повинні знати діти дошкільного віку?», 62% батьків і 74% вихователів відзначили всі запропоновані варіанти: «Не можна грати сірниками,

запальничками», «Не можна чіпати електроприлади», «Не можна брати ліки без дозволу». Окрім них, 20% і 8% опитаних, відповідно, вказали тільки три правила, не виділяючи дій при пожежі. Ми свідомо в прикладах відзначали, заборони, припускаючи, що дорослі вкажуть можливі дії дитини: безпечно поводитися, дотримуватися запобіжних заходів. Більшість в графі «інше» дописала – не відкривати двері незнайомим людям. Необхідно відзначити, що педагоги і батьки додатково формулювали правила поведінки також у вигляді заборон, ніхто не вказав, що дозволено робити дитині в будинку. Це може свідчити про те, що дорослі вважають заборону найдієвішим методом виховання безпечної поведінки дошкільників. Ймовірно, з цієї причини і діти демонстрували низький рівень знань про запобіжні засоби і способи безпечної поведінки.

У анкетах для батьків частина запитань була спрямована на виявлення способів ознайомлення дошкільників з небезпеками і запобіжними заходами вдома. Частина опитаних (36%) стверджують, що ліки і сірники необхідно «прибирати із виду». З них 20% вчать користуватися електроприладами і 29% інструментами, але забороняють робити це без дорослих. Інші або заховали всі «непотрібні» для дитини предмети, або забороняли чіпати будь-які небезпечні об'єкти. Ймовірно, батьки не знають якого рівня самостійність в обігу з предметами побуту доступна дітям молодшого дошкільного віку, тому дорослі частіше користуються методом заборони.

Виявили, що батькам (84%) необхідна допомога вихователів в процесі освоєння дошкільниками правил побутової безпеки, тільки в 37% випадків така робота в ЗДО здійснюється (на думку батьків) і їх задовольняє система педагогічної освіти. Аналіз анкет педагогів показав, що 96% з них вважають за необхідне організацію спільної роботи ЗДО і сім'ї в цьому напрямі, 77% стверджують, що співпрацюють з батьками і використовують для цього різні форми: 27% - батьківські збори, 44% - наочну агітацію, 52% - індивідуальні бесіди. Деякі вихователі (54%) можуть поради́ти батькам літературу для самоосвіти з проблеми навчання дошкільників правилам безпечної поведінки

у побуті.

Педагоги (94%) відзначають, що проводять спеціальну роботу з ознайомлення дітей своєї групи з правилами безпеки в побуті, 94% - по профілактиці падінь, 88% - порізів, 77% - опіків, 54% - отруень і електротравм і 48% - попадань чужорідних тіл, в розділі «інше» вказана пожежна безпека.

За даними анкетування 67% педагогів вважають за необхідне проводити спеціальні заняття. У змісті роботи з накопичення досвіду безпечної поведінки переважають бесіди за правилами дорожнього руху (98%). Тематика занять з профілактики побутового травматизму така: «Домашні небезпеки» (23%), «Щоб не було пожежі» (21%), «Обережно, електрика» (15%), «Допоможи собі сам» (17%).

Більшість вихователів (88%) для знайомства дітей з правилами безпечної поведінки в побуті використовує нагадування і індивідуальні бесіди. Тільки 8% педагогів застосовують активні методи навчання: створення проблемних ситуацій, ігри-драматизації, елементарні дії. Це указує на те, що процес накопичення досвіду безпечної поведінки в побуті дошкільників проходить не цілеспрямовано, стихійно.

Аналіз анкет показав, що педагогам (83%) також необхідна допомога з питання ознайомлення дітей дошкільного віку з правилами безпеки у побуті, яку вони хотіли б отримати: у вигляді дидактичних ігор, літератури для дітей, на консультаціях за спеціальними програмами і методиками (50%), у формі методичних рекомендацій (45%), через приклади конспектів занять (49%).

Ця потреба підтвердилася і при аналізі педагогічних планів і методичних матеріалів, який був спрямований на виявлення системи в ознайомленні дітей з правилами безпеки в побуті; форм, яким віддається перевага; способів співпраці з батьками в організації процесу накопичення дошкільниками знань і умінь побутової безпеки.

Вивчення планування освітньої роботи показало, що діяльність педагогів по керівництву процесом накопичення дошкільниками досвіду безпечної поведінки в побуті планується не систематично. Зроблений акцент

на профілактиці побутового травматизму, що проходить тільки шляхом нагадування і індивідуальних бесід, а співпраця з батьками в цьому питанні не планується. Спеціальних ігор недостатньо, загалом, за правилами дорожнього руху. Наочна агітація представлена у вигляді медичних брошур, також проводяться консультації для вихователів з прийомів надання першої допомоги.

У дослідженнях останніх років наголошується, що для організації дитячої діяльності, накопичення ними досвіду поведінки важливе значення має наочно-ігрове середовище. У протоколі обстеження наочно-ігрового середовища фіксувався перелік іграшок, ігрового матеріалу, устаткування, представленого в ігрових куточках груп (що відображає побутову обстановку), їх кількість, розташування, динамічність. Аналіз наочного середовища в ЗДО показав, що в групах представлений обмежений набір предметів і іграшок для сюжетних ігор дітей на побутову тематику. Вміст ігрового матеріалу у всіх групах є приблизно однаковим: предмети меблів – шафи, диван, стіл із стільцями, кухонний стіл, шафа; посуд – ложки, вилки, чашки, блюдця, тарілки; побутова техніка - плита, праска. Лише в окремих групах зафіксовані такі ігрові предмети як чайник, каструля, сковорідка, м'ясорубка, міксер, пральна машина, телевізор, прасувальна дошка.

Можна припустити, що вказані особливості організації наочно-ігрового середовища груп не сприяють реалізації дитиною своїх можливостей в ігровій діяльності, що ускладнює їх активність і накопичення практичного досвіду поведінки в побутовій обстановці.

Отже, дані свідчать про те, що педагоги не готові повною мірою до керівництва процесом накопичення досвіду безпечної поведінки в побуті дітьми дошкільного віку, хоча вважають таку роботу необхідною. Сім'я, найбільшою мірою відповідальна за цей процес, але у батьків недосить знань і часу, вони просять допомоги у вихователів в організації цілеспрямованої діяльності з формування досвіду безпечної поведінки в побуті дошкільників четвертого року життя.

Крім того, аналіз компонентів наявного досвіду безпечної поведінки в побуті сучасної дитини виявив необхідність цілеспрямованої роботи по його накопиченню і збагаченню. Вирішення завдання освоєння досвіду побутової безпеки дітьми молодшого дошкільного віку можливе тільки при інтеграції зусиль, перш за все, двох соціальних інститутів: сім'ї і закладу дошкільної освіти, за умови розуміння дорослими її важливості і володіння ними необхідними для проведення даної роботи знаннями і уміннями.

Узагальнені дані про рівні вихованості безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті у ЕГ та КГ представлено у таблиці 2.2 та у вигляді діаграм (Рис. 2.1 та Рис. 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні вихованості безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті у ЕГ та КГ (у %).

Групи Рівні	Експериментальна група (45 дітей)	Контрольна група (47 дітей)
Високий	24,4% (11 дітей)	27,6% (13 дітей)
Середній	44,4% (20 дітей)	40,4% (19 дітей)
Низький	31,2% (14 дітей)	32% (15 дітей)

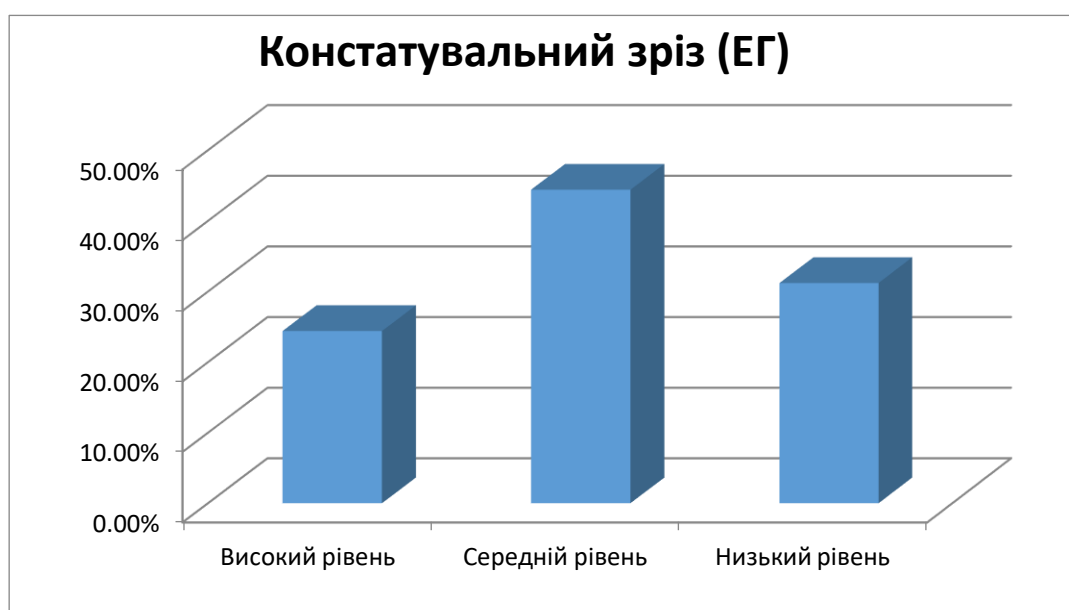

Рис. 2.1 Рівні вихованості безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті у ЕГ (констатувальний зріз).

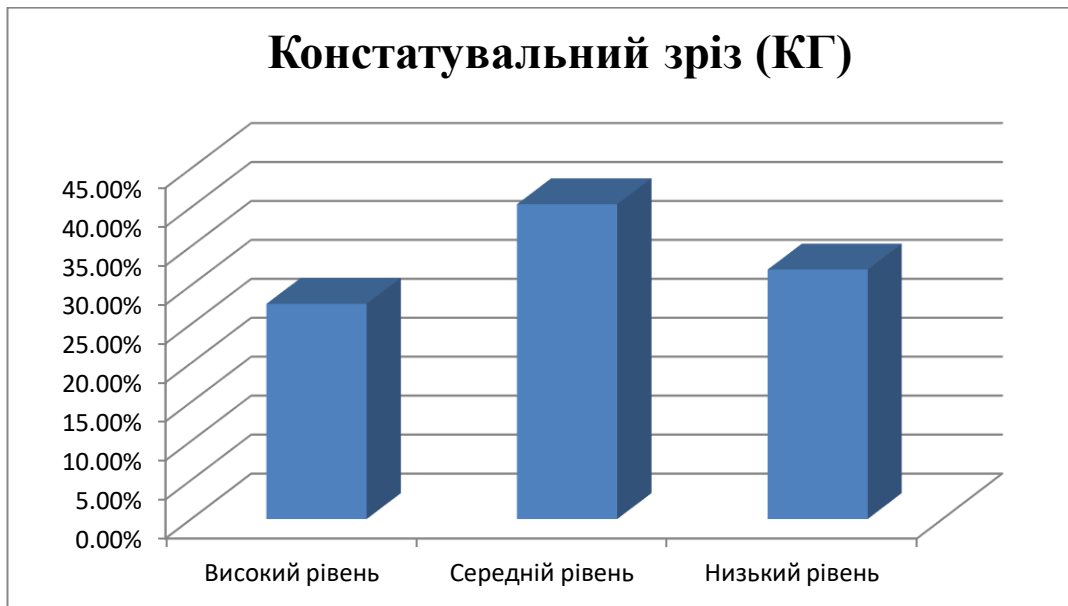

Рис. 2.2 Рівні вихованості безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті у КГ (констатувальний зріз).

Згідно з даних отриманих у ході констатувального експерименту, виникла необхідність у організації процесу виховання безпечної поведінки молодших дошкільників у побуті.

2.2. Реалізація методики виховання безпечної поведінки дітей молодшого дошкільного віку в побуті.

Мета формувального експерименту полягала в перевірці гіпотези дослідження про необхідність і можливість формування досвіду безпечної поведінки в побуті дітей четвертого року життя при дотриманні наступних умов:

- відбір доступного дітям змісту знань і умінь безпечної поведінки в побуті і встановленні послідовності його освоєння;
- створення педагогом розвивального комфортного середовища для забезпечення ефективності процесу виховання безпечної поведінки у побуті дошкільників;
- усвідомлення педагогами і батьками необхідності цілеспрямованої

діяльності в цьому напрямі та реалізацію конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців у побуті.

Для реалізації цієї мети використовувались наступні завдання:

- Відібрати зміст знань і умінь безпечної поведінки в побуті, доступних дітям молодшого дошкільного віку.
- Експериментально перевірити педагогічні умови формування досвіду безпечної поведінки дошкільників в побуті.
- Вивчити вплив педагогічних умов на накопичення досвіду безпечної життєдіяльності в побуті дітьми молодшого дошкільного віку.

На вирішення першого завдання був спрямований підготовчий етап, виконаний за результатами аналізу існуючих програм для ЗДО.

Програма «Я у Світі» спрямована на повноцінний розвиток особистості як передумови її гармонійного освоєння вимог нового світу. Відповідно до неї основними показниками, що засвідчують повноту соціального розвитку є: «здатність швидко звикати до нових умов життя, добре орієнтуватися в новому середовищі, пристосовуватися та конструктивно впливати на нього, довіряти знайомим дорослим, узгоджувати свої дії з партнерами по спільній діяльності, визначати межі припустимої та неприпустимої поведінки, виважено ставитися до контактів з незнайомими людьми, утримуватися від спілкування з чужими без дозволу рідних та близьких» [6, с. 278].

Авторка програми Л. Калуська «Дитина і довкілля» [42] пропонує виховну роботу з дошкільниками проводити в таких напрямках: дитина серед людей, предмети навколо нас; правила поведінки з вогнем; безпечні й небезпечні вулиці і дороги, природа – друг, коли ти її знаєш. За кожним напрямом визначено теми, орієнтовні моделі занять та контрольні запитання до кожного напрямку, розроблене орієнтовне планування тижнів безпеки. Проте недоліком цієї програми, на нашу думку, є те, що вона розрахована лише на вихованців старшої групи.

У 2006 році опубліковано тематичну програму А. Богуш «Моє довкілля» [14], на яку слід звернути увагу. Ця програма охоплює всі сфери

життєдіяльності дитини в довкіллі: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам». Мета програми – засвоєння дитиною узагальнених уявлень про довкілля і місце в ньому людини, формування свідомого ставлення до середовища та людей. Зміст матеріалу по ознайомленню дітей з довкіллям інтегрований з різних розділів загальнопедагогічних програм (рідної природи, розвитку мовлення, образотворчого мистецтва) у єдине ціле. Цінність програми полягає в тому, що висвітлений в ній інтегративний підхід дає змогу сформувати в дітей поняття про цілісність довкілля і своє місце в ньому.

Узагальнений аналіз програм, методичних посібників та наявного дидактичного матеріалу в ЗДО, проведені спостереження й бесіди з вихователями, дають підстави стверджувати, що проблема виховання безпечної поведінки дітей у побуті є найменш розробленою для застосування у практиці роботи закладів дошкільної освіти.

Все вищевикладене дозволило визначити передбачувану структуру змісту знань і умінь безпечної поведінки в побуті для дітей молодшого дошкільного віку (див. додаток К):

Знання:

- про джерела небезпеки,
- про можливі загрозливі ситуації,
- про запобіжні заходи при поводженні з потенційно небезпечними

предметами побуту.

Уміння:

- з обережністю користуватися доступними потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку;
- звернутися по допомогу у разі потреби.

Реалізація цього змісту можлива при застосуванні відповідних заходів, які реалізовувалися за наступними напрямками: робота з вихователями, з батьками, з дошкільниками.

Аналіз досліджень і результати констатувального експерименту

показали, що однією з важливих умов виховання безпечної поведінки дошкільників є готовність педагогів до здійснення цілеспрямованого процесу формування досвіду безпечної поведінки. Тому, мета першого напрямку була пов'язана з розширенням і поглибленням уявлень вихователів про правила безпечної життєдіяльності в побутових умовах.

Формами роботи в цьому напрямі були:

- теоретичний семінар;
- складання «Життєво важливих правил для сім'ї» (для оформлення в батьківському куточку);
- аналіз науково-методичної літератури по проблемі безпечної поведінки людини на різних вікових етапах життя.

На теоретичному семінарі педагоги освоювали провідні поняття науки про безпеку життєдіяльності (небезпека, безпека, безпека життєдіяльності, травма, нещасний випадок, небезпечна ситуація, надзвичайна ситуація), класифікацію видів небезпек і правила безпечної поведінки людини (передбачати небезпеку, по можливості уникати її, при необхідності діяти).

Широко використовувався ілюстративний матеріал із зображенням дітей в конкретних небезпечних ситуаціях. В ході обговорення педагогами була виказана думка про те, що основна робота повинна здійснюватися в сім'ї, а ЗДО «повинен допомогти батькам, у зв'язку з їх вічною зайнятістю, і якось упорядкувати цей стихійний процес». Не можна не погодитися з думкою вихователів про необхідність спеціальної роботи ЗДО з освоєння досвіду безпечної поведінки в побуті дітьми.

Як творче завдання педагогам було запропоновано скласти «Життєво важливі правила для сім'ї». Таке завдання вимагало від вихователів вивчення додаткової літератури, обговорення з колегами, батьками. Таке підвищення інтересу сприяло детальнішому розгляду проблеми формування безпечної поведінки дошкільників, виділенню ролі закладу дошкільної освіти в цьому процесі.

Наступним завданням роботи з вихователями було ознайомлення

педагогів з методикою здійснення роботи з накопичення дітьми знань і умінь безпечної поведінки в побуті. Форми роботи: ознайомлення вихователів з комплексом дидактичних ігор, переліком художньої літератури, ситуативно-імітаційним моделюванням тощо. Потрібно відзначити, що інтерес вихователів до пропонованих методів був дуже високий, педагоги вносили свої пропозиції за змістом ігрових прийомів.

Як наголошується в дослідженнях, сфера відносин «батьки - дитина - вихователі» є визначальними в дошкільній освіті. Спілкування, контакти, спільна з дорослими діяльність мають першочергове значення для формування мотивів поведінки і накопичення досвіду дітей (Т. Бабаєва, Л. Божович, Л. Буєва, Н. Голованова, С. Козлова, Н. Косолапова, М. Крулехт).

Особливе значення цього напрямку полягає у тому, що приклад батьків, їх ставлення до дотримання правил безпеки здійснює найбільший вплив на поведінку дітей. Крім того, як показало опитування батьків в ході констатувального експерименту, вони визнають необхідність організації процесу формування досвіду безпечної поведінки дітей в побуті. В ході реалізації цього напрямку була проведена робота з батьками, провідними формами якої були: індивідуальні консультації, домашні завдання, заходи щодо залучення в педагогічний процес ЗДО, наочна агітація.

Перш за все, необхідно було встановити контакт з батьками, для цього увага дорослих акцентувалася на значущості проблеми формування безпечної поведінки дітей удома; причинах дитячого травматизму в побуті, їх зв'язку з віковими особливостями дітей; можливостях цілеспрямованої діяльності батьків в процесі освоєння досвіду безпечної життєдіяльності дитиною. Потрібно відзначити, що більшість батьків з цікавістю поставилася до проблеми, про це свідчили їх питання про результати вивчення знань і умінь, що є у дітей.

Також в куточку для батьків для ознайомлення була розміщена консультація «Зміст знань і умінь безпечної поведінки дітей в побуті» і в ході індивідуальних бесід обговорювався її зміст. Крім того, в процесі

індивідуальних бесід виявлявся досвід в створенні умов безпеки дитини, що вже є у батьків, яким вони могли б поділитися з іншими, а також виникаючі на шляху труднощі. Також родинам пропонувалася література з навчання дошкільників безпечній поведінці. Батьки в процесі дискусії обговорювали наступні способи взаємодії з дитиною: приклад батьків, бесіди за прочитаною розповіддю, казкою, після перегляду фільму, спільна домашня праця, прийом «Це можна, а це не можна».

У роботі з батьками використовувався такий метод, як рішення проблемних ситуацій. Це спонукало дорослих до аналізу виховних прийомів, пошуку більш відповідного способу батьківської поведінки. Наприклад: «Тато закріплює полицю на кухні. Приготував інструменти. Син «крутиться» біля тата і намагається дістати з ящика інструменти. Реакція тата: «Не плутайся під ногами. Мені твоя допомога не потрібна! Піди, подивися телевизор. Нічого тобі на кухні робити. Ви погоджуєтесь із татом? Як би ви вчинили у подібній ситуації?». Необхідно відзначити, що в роботі з батьками ми прагнули переконати їх не стримувати активність дітей, а скеровувати її в «корисне русло». Для цього важливі були такі моменти: залучення дошкільників до домашньої праці; організація вільного часу дитини.

Через домашні завдання ми прагнули упорядкувати «стихійне» отримання дітьми досвіду безпечної поведінки в домашніх умовах. Постійне включення дітей в спільну з дорослими діяльність давало емоційний вихід їх активності, дозволяло звернути увагу на способи обережного поводження з предметами побуту, сприяло формуванню умінь безпечної поведінки.

Більшість батьків прагнула виконувати наші рекомендації (викладені на консультаціях, в батьківському куточку), активно нам допомагали. Ефективність такої співпраці з сім'єю ми спостерігали за результатами, які демонстрували дошкільники, у своїх розповідях. На жаль, були батьки, які проявили байдужість до обговорення і спільної реалізації методики, але вони не «проти допомоги дитячого садка у вихованні безпечної поведінки їх дитини». З такими сім'ями ми намагалися взаємодіяти через дитину. У

багатьох сім'ях такого типу дорослі, маючи свій «ідеал» виховання дитини, цікавилися результатами, яких досягають їх діти, але в консультаціях не брали участь, до наших рекомендацій не прислухалися.

Провідним напрямом була робота з дітьми, а саме:

- Уточнити і систематизувати знання дітей про правила безпечної поведінки в побуті.
- Закріпити одержані дошкільниками знання і формувати на їх основі уміння безпечної поведінки в побуті.
- Створити умови для застосування дітьми умінь діяти з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку.

Спираючись на вікові психофізіологічні і інтелектуальні особливості дітей, було виділено ряд моментів, які важливо враховувати при вирішенні цих завдань:

- викликати у дошкільників бажання дотримуватися правил безпеки в будинку, шляхом пізнання, а не заборон;
- забезпечити активність кожної дитини при освоєнні знань і умінь безпечної поведінки в домашньому середовищі;
- донести до дитини, що небезпеки можна уникнути, якщо поводитися правильно, при цьому, не розвинувши у неї відчуття боязкості і страху, використовуючи імітаційне моделювання загрозових ситуацій і навчання практичним діям з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку;
- у спілкуванні з дітьми використовувати і закріплювати такі поняття як «небезпечно», «безпечно», «обережно».

Вся робота з дітьми здійснювалася за умови їх зацікавленості запропонованою темою або окремим питанням і у жодному випадку не «нав'язувалася» дитині. Дидактична гра, заняття, читання художньої літератури починалися тільки з тими дітьми, які проявляли бажання до співпраці.

Набуття досвіду безпечної поведінки дітьми здійснювалося в певній послідовності: від актуалізації знань через імітацію сформованих умінь, з переходом до реальних дій з потенційно небезпечними предметами побуту. Реалізація висунутої мети забезпечувалася шляхом освоєнням дітьми уявлення про побутові джерела небезпеки, можливі травмуючі ситуації, запобіжні заходи при поводженні з предметами домашнього ужитку.

Провідне місце в освітньому процесі займав блок навчання, переважно представлений системою дидактичних ігор, а також читання і обговорення художньої літератури, використання фотографій. Необхідно відзначити, що велика увага надавалася мотивації діяльності, посиленню суб'єктної позиції дитини. В першу чергу, це здійснювалося за допомогою ігрового персонажу, на прикладах з життя якого, педагог демонстрував, що може трапитися, якщо не дотримуватися правил безпеки. Важливе значення у використанні ігрового персонажу також полягало у тому, що давало можливість дітям виправляти помилки героя, пояснювати необхідність виконання правила і, тим самим, краще засвоювати ці правила самим.

З самого початку роботи необхідно було зробити дитину активною в набутті знань. У зв'язку з цим, поглиблення і систематизація знань дітей про правила безпечної поведінки в побуті здійснювалася, в основному, через дидактичні ігри. Перевага використання дидактичних ігор в порівнянні із заняттями виявилася в наступному:

- кожна дитина максимально активна;
- є можливість диференційовано здійснювати уточнення і систематизацію знань дітей (залежно від їх наявного рівня), оскільки ігри проводилися з підгрупою (від 2 до 8 чоловік) або індивідуально;
- підтримка стійкого інтересу дошкільників до цієї діяльності і високий емоційний фон.

Нами були відібрані і модифіковані 10 дидактичних ігор для дітей (див. додаток Л), що відповідають наступним вимогам:

- реалістичні (зображені предмети мають чіткі форми, природний колір,

максимально наближені до реальних об'єктів);

- є цікавими (містять ігрові елементи, завдання), динамічними;
- відповідають конкретним освітнім завданням;
- відповідають віковим можливостям дітей;
- призначені як для колективного так і для індивідуального

використання.

Підібрані дидактичні ігри давали можливість:

- познайомити дітей з джерелами небезпеки в побуті, уточнити і систематизувати ці уявлення, учити розрізняти потенційно небезпечні предмети;

- сформуванню уявлення про запобіжні заходи і можливі наслідки їх порушення, про способи безпечної поведінки;

- познайомити з необхідними діями у разі небезпеки.

Застосування ігрових атрибутів, наочності (сюжетних і наочних картинок), заохочувальних призвів викликало бажання дошкільників грати, активізувало їх психічні процеси. Позитивна оцінка з боку ігрового персонажа і дорослих дозволяла дитині стверджуватися в правильності розуміння норм безпечної поведінки. Вибір конкретної дидактичної гри визначався тим, які освітні завдання виступали в ролі домінуючих, для формування яких уявлень, про правила безпечної поведінки в побуті, вона була призначена.

Ігри «Що ми знаємо про речі», «Раз, два, три – що небезпечно знайди» спрямовані на закріплення знань про джерела небезпеки. У цих іграх дітям необхідно вибрати із запропонованого набору ті предмети (картинки), які можуть бути небезпечні в будинку, і пояснити свій вибір.

Поглибленню знань про загрозові ситуації і правила безпеки присвячені ігри «Так і не так», «Сто бід», «Високо - низько», «Прибери на місце». У цих іграх дітям потрібно було оцінити вчинок однолітка, зображеного на картинці і обґрунтувати свій вибір, розповісти як би вони вчинили в конкретному випадку і чому.

Необхідно відзначити, що роль дорослого була різна: при ознайомленні з грою вихователь виступав як організатор дитячої діяльності; потім як учасник, надалі спостерігав, пояснював, підказував дошкільникам. Запропоновані ігри викликали великий інтерес і активність з боку дошкільників і довели свою ефективність в рішенні вище зазначених завдань.

З дидактичними іграми були ознайомлені батьки і дехто брав участь в збагаченні ігрового матеріалу. Це виявлялося у тому, що дорослі приносили картинки предметів побуту з різних рекламних проспектів (газет, журналів) і поповнювали ілюстраційний матеріал.

Для того, щоб допомогти дошкільникам побачити реалізацію конкретних правил безпеки в життєвих ситуаціях, зрозуміти, необхідність їх дотримання, визначити до чого може призвести порушення запобіжних заходів передбачалося використання спеціально підібраних творів художньої літератури. На основі аналізу джерел наукової, художньої літератури і методичних посібників для дітей, орієнтованих на ознайомлення з правилами безпечної поведінки були відібрані окремі твори (вірші, розповіді, загадки) і складені рекомендації вихователів і батьків з використання їх в роботі з дошкільниками.

Аналіз досліджень показав, що література примушує дитину задуматися і пережити те, що неможливо для неї в повсякденному житті. Тому, в роботі з дошкільниками по ознайомленню з правилами безпечної поведінки на основі творів художньої літератури використовувалися такі прийоми, як читання розповідей і віршів з аналізом вчинків героїв; фрагмент розповіді як ілюстрація до певної небезпечної ситуації; аналіз твору з метою самостійного виділення дітьми запобіжних заходів.

Потім в ході бесіди легко оцінювали запропоновану ситуацію і робили правильні висновки про порушення правил безпеки. Застосування цього прийому забезпечувало зацікавленість дітей, і дозволяло без зайвих бесід проілюструвати наслідки недотримання запобіжних заходів.

Важливими в процесі формування досвіду безпечної поведінки

дошкільників у побуті були актуалізація знань і формування умінь безпечної поведінки. Норми і правила поведінки стають внутрішнім надбанням дитини тільки за умови, якщо вони приломлюються через внутрішній світ самого дошкільника, через його власну активну діяльність. Свою активність дитина проявляє, перш за все, в ігровій діяльності. Отже, освоєння досвіду безпечної поведінки, оволодіння відповідними вміннями і введення їх в повсякденне життя повинно здійснюватися у грі.

Враховуючи складність демонстрації пропонованого змісту, було обране ситуативно-імітаційне моделювання, як можливість імітувати дії з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку і моделювати загрозові побутові ситуації, з урахуванням активної позиції дитини. Саме вказаний метод дозволив дошкільникам «програвати» стратегію поведінки. Визначені умови до реалізації цього методу:

- використання макету домашньої обстановки або спеціально сконструйованого наочно-ігрового середовища в груповій кімнаті;
- попереднє розігрування ситуацій вихователем з поступовим залученням дітей;
- введення значущої для дошкільників мотивації діяльності;
- «поява» перешкод або особливих умов в процесі здійснення ігрової діяльності;
- підтримка позитивного емоційного фону.

Важливою умовою на цьому етапі було збагачення наочно-ігрового середовища. Спеціально був виготовлений макет кімнати і кухні, де розігрувалися ситуації небезпечної – безпечної поведінки в побуті. Для збагачення ігрового куточка групи підібрали пластмасовий посуд, столові прилади, предмети побутової техніки (міксер, м'ясорубка, терка). За допомогою батьків з картонних коробок були виготовлені: мікрохвильова піч, пилосос, пральна машина. Все це необхідно для імітації дій з потенційно небезпечними предметами побуту і моделювання загрозових ситуацій. Етапи

роботи передбачали:

- ознайомлення з макетом;
- екскурсію по ігровому куточку;
- інсценування педагогом ситуацій на макеті за допомогою лялькових персонажів (після читання художньої літератури або розповіді з особистого досвіду);

- спільне моделювання ситуацій на макеті і в ігровому куточку;
- самостійні ігри дітей.

Діти уважно розглядали розташування і визначали призначення кожного предмету; порівнювали макет з реальною кухнею, кімнатами, в яких вони живуть, з розміщенням меблів, об'єктів побуту в ігровій зоні своєї групи.

В цілому, можна відзначити, що ситуативно-імітаційне моделювання було важливим етапом освоєння дошкільниками знань і умінь безпечної поведінки в побуті. Спілкування дітей в ігрових ситуаціях, «промовляння» правил поведінки, імітація дій з потенційно небезпечними побутовими предметами давали можливість формувати досвід безпеки в провідному виді дитячої діяльності. Ігри на побутову тематику, з розширеним сюжетом, стали атрибутом нерегламентованої дорослими ігрової діяльності дошкільників.

Також було приділено увагу формуванню умінь поводження з доступними потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку. Інтерес дітей до дій з реальними предметами побуту достатньо високий і у дошкільників є велике бажання набути елементарного досвіду користування ними. Тому дуже важливо було навчити дітей з обережністю, під наглядом або з дозволу дорослих використовувати доступні домашні прилади і інструменти.

Діти вчилися користуватися молотком і цвяхами, ножем, теркою, маленькою праскою. Така діяльність, в основному, здійснювалася удома батьками в індивідуальному порядку. Для цього з дорослими проводилася спеціальна підготовча робота на консультаціях. Широко використовувалися проблемні ситуації «Нарізуватимемо хліб до обіду», «Почистимо хом'яку

морквину», «Допоможемо няні: робимо прибирання». У дітей була можливість попрактикуватися в освоєних уміннях користування потенційно небезпечними предметами побуту і оцінити уміння інших дітей.

В ході експериментальної роботи ми помітили, що змінилася ігрова діяльність дошкільників. Діти охочіше стали грати в сюжетно-рольові ігри «Лікарня» і «Сім'я» з різноманітним розгорненим сюжетом та досить тривало. Дошкільники лікували ляльок, м'які іграшки, а також готували їжу, робили прибирання, прасували, прали. Діти також навчилися користуватися теркою, м'ясорубкою, цвяхами і молотком під наглядом дорослих.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи.

З метою перевірки ефективності і результативності розроблених педагогічних умов формування досвіду безпечної поведінки в побуті дітей молодшого дошкільного віку в сім'ї і закладі дошкільної освіти був проведений контрольний експеримент. Контрольний експеримент включав дві серії діагностичних завдань, аналогічних використаним в констатувальному експерименті. Мета цих завдань полягала у виявленні динаміки рівнів сформованості знань, практичних умінь і ставлення до правил безпечної поведінки в побуті. Першу серію діагностичних завдань було спрямовано на вивчення рівня знань дошкільників про правила безпечної поведінки в побуті. Аналіз результатів показав, що відбулися значні зміни в знаннях дошкільників.

Більшість дошкільників експериментальної групи виявила досить повні знання про джерела небезпеки в побуті, запобіжні заходи. Уявлення дітей змінилися якісно: від знань окремих небезпечних предметів в будинку і способів поводження з ними, до знань з достатнім об'ємом, що характеризувалися, глибиною і істотністю. Всі діти, що брали участь в експериментальній роботі, змогли не тільки виділити небезпечні об'єкти домашнього ужитку, але і позначити способи поводження з ними. Збільшилася

істотність уявлень про необхідність дотримання запобіжних заходів при використанні предметів побуту. Це виявилось в наступному: окрім виділених в констатувальному експерименті як аргументи – заборона і страх покарання, більшість дошкільників називала можливість нанесення шкоди своєму здоров'ю і майну. Наприклад, «тоді боляче», «потече кров», «чайник згорить», «весь будинок буде у вогні», «він голову розіб'є». У багатьох дітей склалося правильне уявлення не тільки про те, що не можна робити у будинку без дозволу дорослих, але і чим може дитина зайнятися самостійно.

Контрольний етап показав, що в експериментальній групі суттєво зменшилася кількість дітей з низьким рівнем знань дітей про правила безпечної поведінки в побуті. Достатньо повними, точними виявилися уявлення про запобіжні заходи і необхідність їх дотримання, про те, як уникнути загрози і вийти з ситуації, що склалася. Одержані результати підтвердили доступність для освоєння дітьми молодшого дошкільного віку відібраного змісту знань про правила особистої безпеки в побуті, правомірності використання експериментальної методики формування цього компоненту досвіду безпечної поведінки. Вивчення знань дошкільників було важливим у зв'язку з їх впливом на формування умінь безпечної поведінки в побутових умовах і ставлення до потенційно небезпечних предметів домашнього ужитку – як компонентів досвіду безпечної життєдіяльності.

На виявлення динаміки умінь безпечного поводження з об'єктами побуту і ставлення до них було спрямовано другу серію контрольного експерименту. Отже, велика частина дошкільників (54%), що брали участь в експерименті, продемонстрували уміння поводитися з об'єктами домашнього ужитку з дотриманням запобіжних заходів. В цілому, аналіз одержаних результатів показав, що виявилися істотні відмінності за основними параметрами досвіду безпечної поведінки в побуті (знання правил безпеки; уміння поводитися з потенційно небезпечними предметами побуту з обережністю) між дітьми в експериментальній і контрольній групах.

Про це свідчать результати контрольного зрізу, проведеного у формі

дидактичної гри «Будиночок равлика». Аналіз відповідей дошкільників показав ряд позитивних змін у ЕГ. Більшість дітей досягла високого рівня знань (48%), які характеризуються тим, що діти виділяють основне коло небезпек у побуті; достатньо повними уявленнями про запобіжні найважливіші заходи і заборони, з аргументуванням значущості їх дотримання; знаннями необхідних прийомів самодопомоги.

Таким чином, в результаті цілеспрямованої роботи по збагаченню досвіду дітей про безпечну поведінку в побуті знаннями про правила безпеки життєдіяльності відбувалося поступове усвідомлення їх значення. Підвищився рівень знань дошкільників про джерела небезпеки, запобіжні заходи і способи дії в загрозованих побутових ситуаціях. Контрольна оцінка умінь безпечного поводження з предметами побуту проводилася через «проблемні ситуації» з новими об'єктами.

Унаочнення результатів статистичної обробки даних про рівні вихованості безпечної молодших дошкільників і побуті в ЕГ до і після експерименту та КГ пропонуємо у вигляді стовпчастих діаграм (див. Рис. 2.3 та 2.4).

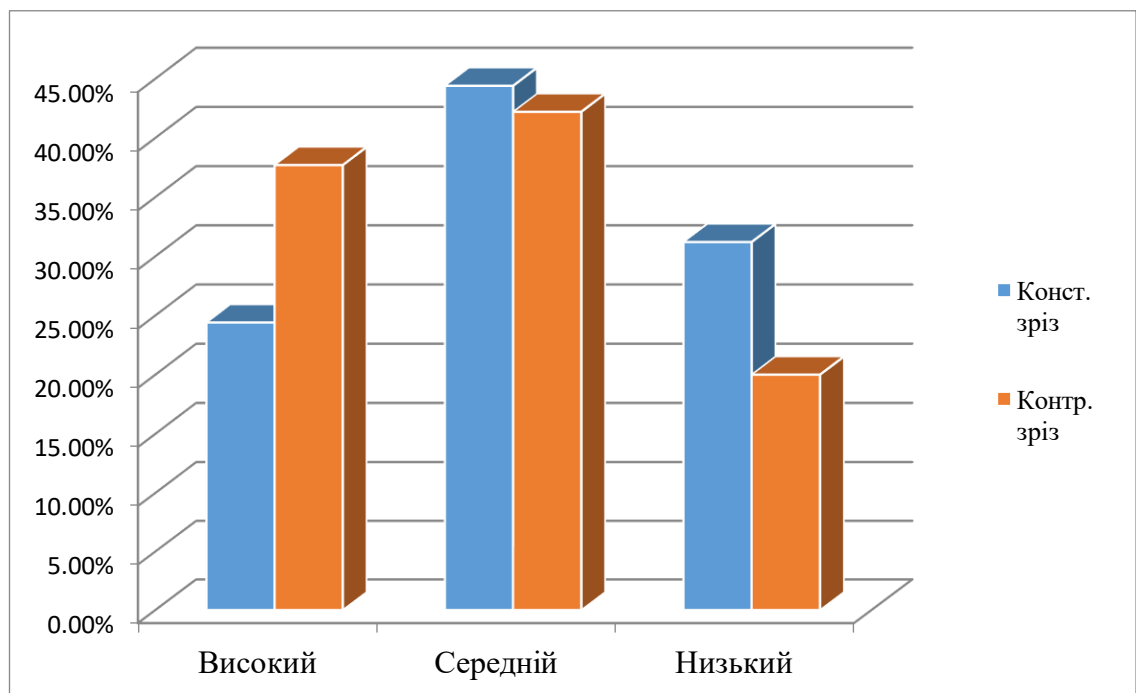

Рис. 2.3 Динаміка рівнів вихованості безпечної поведінки у побуті молодших дошкільників і побуті у ЕГ (%)

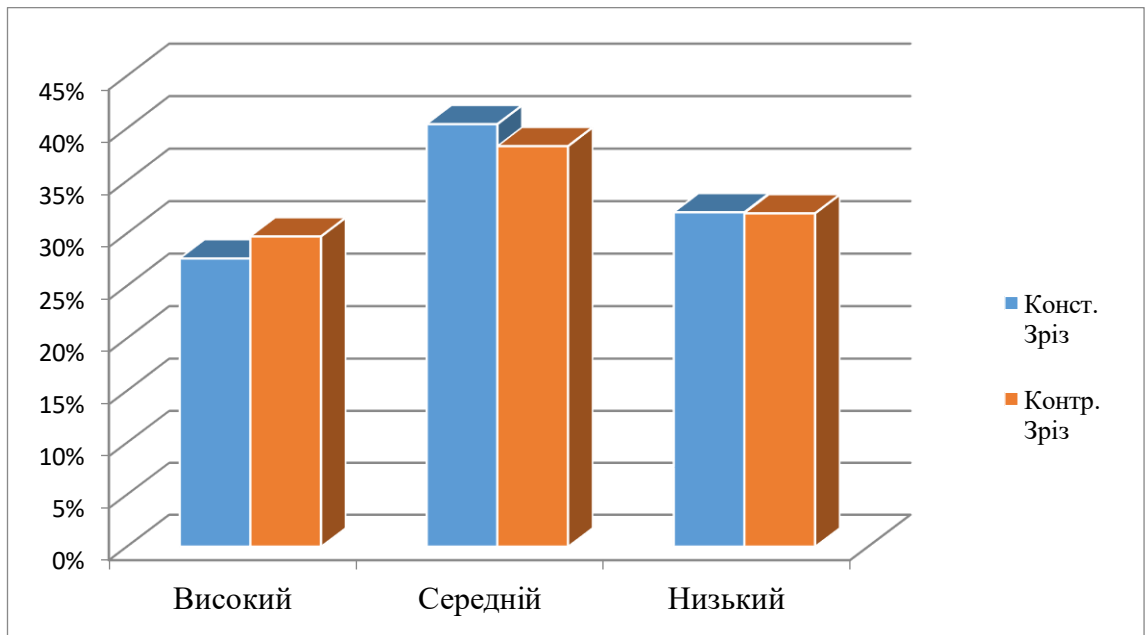

Рис. 2.4 Динаміка рівнів вихованості безпечної поведінки у побуті молодших дошкільників і побуті у КГ (%)

Отже, порівняльний аналіз емпіричних даних довів дієвість і ефективність розроблених педагогічних умов формування досвіду безпечної поведінки в побуті дітей молодшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 2.

Зіставлення отриманих результатів підтвердили правомірність сформуваної гіпотези, що є підставою для таких висновків:

1. Ефективність виховання безпечної поведінки залежить від реалізації конструктивної взаємодії між сім'єю й ЗДО. Робота з батьками й педагогами спрямовувалася на формування знань і навичок виховання безпечної поведінки дошкільників у побуті. Робота серед педагогів і батьків здійснювалася у таких формах: групові й індивідуальні консультації, спільна організація виховних заходів, організація ділових ігор, організація виставок, виготовлення стендів, спільна розробка пам'ятки для батьків.

2. Процес виховання безпечної поведінки вихованців у побуті має здійснюватися поетапно, тому що ефективно виховання безпечної поведінки

можливе шляхом поетапного впливу на складові досвіду безпечної поведінки у побуті.

3. Результати педагогічного експерименту засвідчили, що в експериментальних групах відбувся значний перерозподіл дітей щодо рівнів сформованості безпечної поведінки в побуті на констатувальному та контрольному зрізах експерименту, тоді як у контрольній групі суттєвих зрушень не відбулося.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило правомірність гіпотези і дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Досвід безпечної поведінки дітей це сукупність знань про правила безпеки життєдіяльності, умінь поводження з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку і переживань, що визначають мотиви дитини. Він має наступну структуру: знання про джерела небезпеки, запобіжні заходів і прийоми елементарної першої допомоги; уміння діяти в ситуаціях контактів з потенційно небезпечними об'єктами навколишнього світу; ставлення до необхідності дотримання правил безпеки.

2. Для виявлення змісту досвіду безпечної поведінки дошкільників у побуті використовуються діагностичні завдання спрямовані на вивчення знань про правила побутової безпеки і умінь користуватися потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку з обережністю.

Констатувальний етап дослідження дозволив виявити рівневі характеристики безпечної поведінки в побуті, кожна з яких відображає різний рівень розвитку уявлень і умінь побутової безпеки дитини молодшого дошкільного віку. В результаті було виявлено, що у дітей досвід безпечної поведінки в побуті характеризується формальним освоєнням правил безпеки. Це виявляється досить повними уявленнями про небезпечні предмети в будинку, проте недостатністю знань про запобіжні заходи і необхідність їх дотримання, неадекватними ситуації відомостями про дію у разі небезпеки.

3. У проведеному дослідженні доведено, що в цілях успішного формування досвіду побутової безпеки дошкільників в умовах ЗДО, необхідно застосовувати наступний комплекс педагогічних умов:

- відбір доступного дітям змісту знань і умінь безпечної поведінки в побуті і встановленні послідовності його освоєння;
- створення педагогом розвивального комфортного середовища для забезпечення ефективності процесу виховання безпечної поведінки у побуті

дошкільників;

- усвідомлення педагогами і батьками необхідності цілеспрямованої діяльності в цьому напрямі та реалізацію конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців у побуті.

4. Необхідною умовою організації процесу накопичення досвіду безпечної поведінки в побуті є відбір доступного дошкільникам змісту знань і умінь побутової безпеки відповідно до принципів науковості, системності. Структура цього змісту включає: знання – про джерела небезпеки і можливі загрозові ситуації; про запобіжні заходи при поводженні з потенційно небезпечними предметами побуту; про деякі прийоми елементарної допомоги при травмах; уміння – користуватися потенційно небезпечними об'єктами домашнього ужитку з обережністю; звертатися по допомогу у разі потреби.

5. Важливою умовою, що забезпечує накопичення досвіду безпечної поведінки у побуті дітьми молодшого дошкільного віку, стала реалізація методики його формування. Найефективнішими є наступні методи і прийоми роботи: дидактичні ігри, розгляд фотографій із зображенням однолітків в ситуаціях поводження з предметами побуту, читання спеціально підібраних творів художньої літератури з подальшими бесідами по них, «історії з життя», заняття. Перевага використання дидактичних ігор в порівнянні із заняттями виявляється в максимальній активності кожної дитини; можливості диференційованого уточнення і систематизації знань дітей (залежно від їх наявного рівня); а також в підтримці стійкого інтересу дошкільників до цієї діяльності і високому емоційному фоні.

Важливе значення має освоєння дітьми умінь застосовувати одержані знання в повсякденному житті. Дослідження довело необхідність використання з цією метою ситуативно-імітаційного моделювання, що забезпечує можливість імітувати дії з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку і моделювати загрозові побутові ситуації, способи виходу з них. Цінність використання цього методу, полягає у тому, що він здійснює функцію перекладу знань про запобіжні заходів в уміння обережного

поводження з потенційно небезпечними предметами домашнього ужитку, дозволяє підготувати до дій з реальними об'єктами побуту.

6. В ході дослідження виявлено, що важливим моментом формування досвіду безпечної поведінки в побуті дошкільників є позиція дорослих в цьому процесі, яка повинна поступово змінюватися: від повчальної до позиції рівного партнера, потім до створення умов для практичного застосування дитиною одержаних знань і умінь (зовнішньому контролю через схвалення, пораду). У зв'язку з цим змінюється і позиція дитини, що забезпечує її активність, усвідомлення нею своїх можливостей, самостійність.

7. Результати проведеної експериментальної роботи доводять її істотний вплив на формування досвіду безпечної поведінки в побуті дітьми молодшого дошкільного віку. Дані контрольного експерименту, думки вихователів і батьків свідчать про стійку тенденцію до підвищення рівня знань і практичних умінь безпечного поведінки з предметами побуту як компонентів досвіду безпечної поведінки.

Планомірна діяльність з боку дорослих, спрямована на формування досвіду безпечної поведінки в побуті дітей молодшого дошкільного віку є важливою умовою підготовки до безпечного існування в навколишньому середовищі і носить пропедевтичний, профілактичний характер.

Розроблена й експериментально перевірена поетапна методика, що забезпечила підвищення рівнів сформованості безпечної поведінки дітей дошкільного віку в побуті включала комплекс форм і методів виховної роботи з дітьми; пам'ятку для батьків; цикл різних видів роботи з педагогами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н. Основы безопасности детей дошкольного возраста. *Дошкольное воспитание*. 1997. №3. С. 5-12.
2. Адаптація дитини до школи / упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К. : Мікрос-СВС, 2003. 111с.
3. Амонашвили Ш.А. Единство цели : пособие для учителя. М.: Просвещение, 1987. 208 с.
4. Андреева Г. Психология социального познания. М. : Аспект Пресс, 2005. 303 с.
5. Артемова Л. В. Соціалізація дитини в родині. *Дошкільне виховання*. 2004. №3. С.3-5.
6. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. К. : Світич, 2008. 430 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 1999. №1. С. 6-9.
8. Безпалько О.В. Оцінка потреб громади у сфері здоров'я : навчально-методичний посібник. *Основи громадського здоров'я : теорія і практика*. / за заг. ред. О.В. Безпалько. Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. С. 79–104.
9. Березова О.М. Уміння володіти собою. Самозахист. Засоби та прийоми самозахисту. *Все для вчителя*. 2004. №22-23. С.75-77.
10. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. К. : Либідь, 2008. 848 с.
11. Беленька Г. В. Стратифікація суспільства та діти в ньому. *Дошкільне виховання*. №6. 2006. С.10-12.
12. Богініч О.Л. Закономірності фахової підготовки майбутніх вихователів: методичне вираження. *Сучасне докілья : реалії та перспективи*: Матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. К. : Вид-во НДУ імені М.П. Драгоманова, 2008. С. 241–245.
13. Богущ А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.

14. Богуш А. М. Моє довкілля. К. : «Шкільний світ». 2006. 89 с.
15. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте (психологические исследования). М. : Просвещение, 1968. 464 с.
16. Булгакова О.Р. Усвідомлення небезпечної поведінки дітьми підліткового віку : дис...канд. псих. наук: 19. 00. 07. Одеса, 2004. 254 с.
17. Вашак О. О Сім'я як осередок виховання у дітей екологічно безпечної поведінки. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2006. Вип. 9. С. 310–316.
18. Ващенко О. Наука про безпеку життя. Як навчити оберігати своє здоров'я в екстремальних ситуаціях . *Директор школи. Україна*. 2000. №6. С. 119 -121.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред . В. Бусел]. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
20. Веракса Н. Е. Способы регуляции поведения у детей дошкольного возраста. *Вопросы психологии*. 1996. С. 14-26.
21. Выготский Л.С. Детская психология: собр. соч. в 6-ти т. / под. ред. Д. Б. Эльконина. М. : Педагогика, 1984. Т.4. 432 с.
22. Гаткин Е. Я. Безопасность ребенка : учеб. пособ. М. : Лист, 1997. 173 с.
23. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка : учебное пособие. Спб : Речь, 2004. 272 с.
24. Григорович Л. Опасные ситуации в жизни детей. *Дошкольное воспитание*. 1985. №6. С.7-9.
25. Гураш Л. Розумна обережність – запорука безпеки. *Дошкільне виховання*. 2003. №7. С. 7 – 9.
26. Гурьянова М. П. Воспитание жизнеспособности личности в условиях дисгармоничного социума. *Педагогика*. 2004. №1. С. 13-18.
27. Денисенко Н. Ф. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*. 2007. №7. С. 8-10.
28. Денисенко Н. Дітям про здоров'я та особисту безпеку.

Дніпропетровськ, Генеза-Південь, 2007. 146 с.

29. Денисенко Н.Ф. Азбука безпеки і здоров'я (100 ігор для дітей 4-8 років). Дніпропетровськ : Генеза –Південь, 2004. 80 с.

30. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). К. : Райдуга, 1994. 65 с.

31. Дитина в кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати / упоряд. Л. Шелестова. К. : Ред. «Загальнопед. газети», 2004. 128 с

32. Дитинство в Україні : права, гарантії, захист : збірник документів. Ч. 1. К. : Світлиця, 1998. 248 с.

33. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богущ, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, І. П. Печенко / за заг. ред. Н. В.Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.

34. Доронова И. Защита прав и достоинств маленького ребенка. *Дошкольное воспитание*. 2000. №9. С. 64–67.

35. Дятленко Н. Самоповага дітей. К. : Шк. світ, 2007. 120 с.

36. Эрик Г. Эриксон. Детство и общество./ пер. с англ. СПб. : ООО «Речь», 2000. 416 с.

37. Закон України «Про дошкільну освіту». К. : Дошкільне виховання, 2001. 33 с.

38. Закони України про охорону здоров'я, збірник нормативно-правових актів / уклад. О. В. Карпенко, В. В. Костицький, В. Ф. Москаленко, та ін. Т. : Укрмедкнига, 2000. 463с.

39. Запорожец А. В. Избранные педагогические труды : в 2-х т. М. : Педагогика, 1986. Т.1. 297 с.

40. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. М.: Педагогика, 1993. 191 с.

41. Калуська Л. В. Допоможи собі сам : безпека життєдіяльності дітей в дошкільних закладах та початковій школі . Івано-Франківськ. 2000. 35 с.

42. Калуська Л. В. Бережемо здоров'я змалку. Х. : Ранок – НТ, 2007.

96 с.

43. Карнаух Л. П. Врахування вікових особливостей розвитку дітей дошкільного віку у процесі виховання безпечної поведінки у соціальному середовищі. *Вища освіта України № 39* (додаток 2). 2008. Т.2 : Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». С. 72–78.

44. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні / наук. ред. О. Л. Кононко. К. : ред. журналу «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.

45. Кон И. С. Ребенок и общество. М. : «Наука», 1988. 271 с.

46. Конвенція ООН про права дитини. К. : ТМ ПрінтІксПрес, PrintXPress, 1999. 32с.

47. Кононко О. Л. Особистісна орієнтація – пріоритет сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2007. №5. С. 3-6.

48. Кононко О.Л. Плекаймо у дітей життєдайне самоствалення. *Дошкільне виховання*. 2002. №2. С. 3-7.

49. Кононко О. Л. Про Базову програму розвитку дошкільника «Я у Світі». *Дошкільне виховання* . 2008. №1. С. 3-6.

50. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. [для вищ. навч. закладів]. К. : Освіта, 1998. 225 с.

51. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–7.

52. Кононко О. Л. Ціннісне самоствалення як складова життєвої компетентності особистості в ранньому онтогенезі. *Педагогічна і психологічна науки в Україні. Теорія та історія педагогіки*. К. : «Педагогічна думка», 2007. Т.1. С. 318-330.

53. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). К. : Освіта, 1993. 16 с.

54. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини». *Освіта України*. 1997. №50 (70). 26 с.

55. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / під ред. Л. Н. Проколієнко. К. : Рад школа, 1989. 608 с.
56. Кравченко Т. В. Особистість і соціальне середовище : проблеми взаємодії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ – Житомир : В-во «Волинь», 2003. Кн. I. С. 132 – 137.
57. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник : Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку. К. : Нора-прінт, 1996. 108с.
58. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини : навч. посіб. Львів : Банк. коледж; К.: «Т-во Знання», КОО, 2000. 186 с.
59. Леонтьев А. Н. К теории развития психики ребенка. Хрестоматия по возрастной психологии : учеб. пособие [для студентов высш. учебн. учрежд.]. М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2006. 400 с.
60. Лешли Д. Работать с маленькими детьми, поощрять их развитие и решать их проблемы. М. : Просвещение, 1991. 174 с.
61. Лызь Н. А. Развитие безопасности личности: психолого-педагогический подход. *Педагогика*. 2006. №4. С. 68–75.
62. Литвиненко С. Дитина і середовище : проблеми взаємодії. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний часопис*. Переяслав-Хмельницький, 2003. Випуск 3. С. 215-220.
63. Логачова Л. М. Життя в небезпеці? *Безпека життєдіяльності*. 2003. №1. С.5 –7.
64. Лоза О. Б. Особиста безпека дитини: посібник для батьків та вихователів з курсу «Захист життя та здоров'я дітей, норми поведінки у надзвичайних ситуаціях». Суми : ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 1999. 84 с.
65. Лохвицька Л. В. Дошкільникам про основи здоров'я : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 176 с.
66. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.- метод. посібник. К. : ІЗМН, 1998. 112 с.

67. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Питер, 2003. 351 с.
68. Мойсеєнко Р. О. Дитячий травматизм в Україні. *Безпека життєдіяльності*. 2003. №1. С. 16-18.
69. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. пособ. / под ред. В. А.Сластѣнина. М. : Издат. центр «Академия», 2000. 192с.
70. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. *Освіта*. 2001. 11-18 лип. (№ 38-39). С. 2-3.
71. Національна програма «Діти України». Дошкільне виховання. 1996. № 6. С. 4-8.
72. Нестеренко В. В. Підготовка майбутніх педагогів до виховання дошкільників навичок здорового способу життя : дис. ... канд.. пед. наук : 13.00.04 / Нестеренко Вікторія Володимирівна. Одеса, 2003. 229 с.
73. Орбан-Лембрик Л.Е. Залежність поведінки особистості від впливу проблемногенного соціуму. *Психологія і суспільство*. 2004. №1. С. 71-82.
74. Основи батьківської компетентності : навч. посіб. / упоряд. Т. П. Веретенко, І. Д. Зверева, Н. Ю. Шевченко / за заг. ред. І. Д. Зверевої. К.: Наук. світ, 2006. 156 с.
75. Оржеховська В. М. Здоров'я дітей – багатство нації. *Педагогічна газета*. 2002. №8–9. С. 8.
76. Павелків Р. В. Дитяча психологія. К. : Академвидав, 2008. 431 с.
77. Педагогічний словник / за редакцією М. Д. Ярмаченка. К. : Педагогічна думка, 2001. 1440 с.
78. Печенко І. П. Дитина в сучасному соціально-педагогічному просторі проблема захисту прав. *Педагогічні науки*. Вип. 6 (45). Полтава, 2005. С. 45-53.
79. Пироженко Т. Найголовніше – гармонізувати середовище. *Дошкільне виховання*. 2002. №11. С. 3-4.
80. Пістун І. П. Практикум з безпеки життєдіяльності : навч. посібник. Суми : Вид-цтво «Університетська книга», 2004. 232 с.
81. Поніманська Т. Виховання людяності. *Дошкільне виховання*. 2008. №2. С. 6-9.

82. Поніманська Т. І. Діти і соціум. *Дошкільне виховання*. 2004. №8. С.4-6.
83. Правова абетка для старших дошкільників / В. Ф. Дубровицький, О. Ю. Червинська. Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2005. 64 с.
84. Програма «У гармонії зі світом». *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2006. №3. С. 22-36.
85. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості в дошкільному дитинстві : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук : спец. : 13. 00. 05 – «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2009. 20 с.
86. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. К. : Либідь, 1997. Кн. 2. 272 с.
87. Сидоренков А. Доверие дошкольников к незнакомым взрослым. *Вопросы психологии*. 2001. №2. С.37-47.
88. Смирнова В. Как помочь ребенку осознать свое поведение. *Дошкольное воспитание* . 1999. №5. С. 75-80.
89. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / А. Й. Капська, Л. І. Міщик, З. І. Зайцева. К. : ІЗМН, 2000. 264 с.
90. Статмэн Пола. Безопасность вашего ребенка./ [пер. с англ.]. СПб : «Респекс», «Дельта», «Кристалл», 1996. 384 с.
91. Сухомлинский В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. К. : Радянська школа. Т. 1 : *Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу*. 1976. 654 с.
92. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Рівне, 1999. 209с.
93. Формування навичок здорового способу життя у молодших школярів в позаурочний час / авт. і упор. Л. Мазуренко. К. : Шк. світ, 2008. 128 с.
94. Хромцова Т. Г. Воспитание безопасного поведения в быту детей среднего дошкольного возраста : учебное пособие. М. : Педагогическое общество России, 2005. 80 с.
95. Чернецкая Л. В. Психологические игры и тренинги в детском саду.

Ростов на Дону : Феникс, 2005. 128 с.

96. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

97. Щербак Н.Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї : дис. ... канд. пед наук : 13.00.05. Х., 2004. 233 с.

98. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності людини : навч. посібник. Львів : «Бескид Біт», 2005. 304 с.

99. Яковенко Л. В. Абетка безпеки дошкільників. Методичні матеріали та розробки занять. Х. : Веста: Вид-во «Ранок», 2008. 208 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРЕДМЕТІВ ЗАПРОПОНОВАНИХ ДИТИНІ

для виявлення знань про джерела небезпеки.

Завдання: «Обери предмети, що призводять до ...».

до порізів: ножиці, цвяхи, розбитий скляний стакан, гостро заточений олівець, ніж, молоток.

до опіків: електроплита (фото), каструля, чашка з чаєм (пара йде), кран з гарячою водою (фото), праска, гребінець.

до пожеж: сірники, свічки, петарди, запальничка, газова плита (фото), скляний стакан.

до електротравм: магнітофон, телевізор (фото), праска, настільна лампа, будильник (механічний).

до падінь і ударів: висока шафа (фото), крісло (фото), стілець, відкрите вікно (фото), книга, молоток.

Ілюстрації для бесід з дітьми

ЗМІСТ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ДО КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ.

«Пральня» (виявлення умінь обережно поводитися з гарячим предметом). Вранці в групі проходило заняття з закріплення знань про процес прання білизни (носових хусточок). Увечері дітям пропонували кожному попрати свою носову хустку.

«Послухаємо музику» (виявлення умінь користуватися електроприладами з дотриманням запобіжних засобів). Цього дня в групу був принесений магнітофон. Дитині пропонувалося самому його включити.

«Хочу все знати» (виявлення уміння діставати предмет з висоти тільки за допомогою дорослого). У групу була внесена нова ілюстрована енциклопедія, яку вихователь після перегляду кожного разу прибирав на верхню полицю шафи в спальні (вище за зріст дітей). Наступного разу дітям по черзі пропонувалося придумати як її дістати.

Анкета для батьків.

Шановні батьки! Ми проводимо дослідження проблеми ознайомлення дітей дошкільного віку з правилами безпеки в побуті. Будемо вдячливі, якщо Ви допоможете нам, відповівши на наступні запитання:

Чи вважаєте Ви за необхідне знайомити дітей з правилами безпеки в побуті? Якщо так, то вкажіть, з якого віку.

Хто повинен готувати дітей до можливої зустрічі з небезпекою? (вкажіть цифрами за рівнем значущості):

- батьки
- вихователі
- медичні працівники
- інші (вкажіть)

Вкажіть, які небезпечні для дошкільника предмети зустрічаються у Вас в будинку.

Які правила безпеки в побуті повинні знати діти дошкільного віку:

- Не можна грати сірниками, запальничками
- Не можна чіпати електроприлади
- Інші (вкажіть)

Чи знає ваша дитина своє прізвище, домашню адресу?

а) так б) ні в) не знаю

Чи вважаєте Ви, що дитина дошкільного віку повинна уміти викликати служби допомоги по телефону? Якщо так, то вкажіть які і чи знає Ваша дитина, як викликати (підкресліть):

- поліцію - так, ні, не знаю
- пожежників - так, ні, не знаю

Чи відома Вам література, де вказано як знайомити дітей дошкільного віку з правилами безпеки в побуті? (по можливості, вкажіть автора і назву).

Чи використовуєте Ви книги і телепередачі, щоб ознайомити дитину з

небезпекою у будинку? (по можливості вкажіть назву).

Чи необхідна Вам допомога з боку педагогів закладу дошкільної освіти в ознайомленні з правилами безпечної поведінки в побуті?

Чи надає ЗДО допомогу з питань ознайомлення дітей з небезпеками в побуті?

Яку інформацію про процес формування безпечної поведінки дітей в побуті і в якому вигляді Ви хотіли б одержати від педагогів?

Які травми одержувала Ваша дитина в побуті? (відповідь обведіть):

- Порізи
- Отруєння (чим)
- Опіки (уточніть які)
- Електротравми
- Переломи
- Попадання чужорідних тіл
- Удари-
- Інше (вкажіть).

Анкета для вихователів.

Шановні вихователі! Ми проводимо дослідження проблеми ознайомлення дітей дошкільного віку з правилами безпеки в побуті. Будемо вдячливі, якщо Ви допоможете нам, відповівши на наступні запитання:

Чи вважаєте Ви за необхідне в закладі дошкільної освіти знайомити дітей з правилами безпечної поведінки в побуті? Якщо так, то вкажіть, з якого віку.

Хто повинен готувати дітей до можливої зустрічі з небезпекою? (вкажіть цифрами за рівнем значущості):

- батьки
- вихователі
- медичні працівники
- інші (вкажіть)

Вкажіть, які небезпечні для дошкільника предмети зустрічаються в будинку.

Які правила безпеки життя в побуті повинні знати діти дошкільного віку:

- Не можна грати сірниками, запальничками
- Не можна чіпати електроприлади
- Не можна брати ліки без дозволу
- Інші (вкажіть)

Чи відомі Вам програми і методичні розробки з проблеми формування безпечної поведінки дітей дошкільного віку в побуті? (вкажіть).

Чи знайомите Ви дітей своєї групи з правилами безпеки і запобіжними заходами в побуті? Якщо ні, вкажіть причину.

З якими побутовими небезпеками Ви знайомите дітей (відповідь обведіть):

Порізи Отруєння

ЗМІСТ ЗНАНЬ І УМІНЬ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПОБУТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ЗМІСТ УЯВЛЕНЬ

Знати своє ім'я, прізвище, домашню адресу.

Мати уявлення про предмети побутової техніки, інструменти: праска, чайник, лампа, пилосос, м'ясорубка, терка, пральна машина, молоток, цвяхи, ножиці, ніж, голки; їх призначення і правила використання.

Розуміти, що порядок в будинку і дитячому садку не тільки для краси, але і для безпеки. Тому, предмети і іграшки треба класти на свої місця.

Уявляти можливі травмуючі ситуації, небезпечні для здоров'я:

- якщо необережно користуватися, брати без дозволу дорослих або грати гострими, колючими і ріжучими предметами (ножицями, ножем, голкою, цвяхами, кнопками, заточеними олівцями), то можна порізатися або уколотися;
- при користуванні пилососом, телевізором, лампою і іншими електроприладами не можна торкатися руками дроту, вставляти дрібні предмети в розетку, включати їх без дозволу дорослих; не можна грати сірниками, запальничками, тому що може трапитися пожежа;
- удома і в дитячому садку можна впасти: на рівному місці (на мокрій підлозі, зачепитися за розкидані іграшки і предмети), з вікна, з балкона, з меблів (з шафи, тумбочки, стільця, крісла). Тому, не можна забиратися на підвіконня і виглядати, краще сходити на вулицю погуляти з дозволу дорослих; не можна залазити на високі меблі, підвіконня, щоб дістати щонебудь з високої полиці, можна попросити про це дорослих; не можна виходити на балкон без дорослих.

Знати як поводитися з ножицями, ножем, цвяхами і молотком, теркою, м'ясорубкою.

ПІЗНАВАЛЬНІ І ІГРОВІ УМІННЯ

Виділяти на картинках можливі небезпечні предмети і пояснювати вибір. Уміти за допомогою картинок показувати і розказувати, яких ситуацій треба уникати, щоб не заподіяти травми собі і іншому, чому не можна грати ножицями і ножем, чіпати руками дрiт, залишати розкидані іграшки тощо. Уміти відрізнати гарячі предмети і рідини від холодних.

За допомогою набору фігурок, що зображають членів сім'ї і предмети побуту, відображати різні сюжети з життя, пов'язані з дотриманням правил безпеки.

ПРАКТИЧНІ УМІННЯ

Уміти користуватися з обережністю самостійно: вилкою, ножицями, ножем; з дозволу дорослих: теркою, молотком, цвяхами; спільно з дорослими: м'ясорубкою, феном та іншими інструментами і побутовими приладами (на розсуд батьків). Уміти у разі будь-якої біди розповісти дорослим.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

1. «ПІДБЕРИ ІГРАШКУ ТАНЮЩІ»

Завдання: закріплювати уявлення про предмети побуту, якими (не) дозволено грати; розвивати увагу; виховувати відчуття взаємодопомоги. Матеріал: ігрова карта із зображенням дівчинки і «веселих» чоловічків; картинки із зображенням різних предметів побуту і іграшок.

Хід гри: вихователь пропонує допомогти Танющі вибрати з предметів, що показуються веселими чоловічками, ті, якими можна грати; пояснити, чому не можна грати іншими.

2. «РАЗ, ДВА, ТРИ, ЩО МОЖЕ БУТИ НЕБЕЗПЕЧНЕ - ЗНАЙДИ»

Завдання: закріплювати уявлення про джерела небезпеки в будинку; розвивати кмітливість, увагу; виховувати відчуття товарищескості.

Правило: не штовхатися, не відбирати предмети один у одного.

Матеріал: макет або ігровий куточок з предметами домашнього ужитку, призи (фішки або картинки).

Хід гри: Вихователь або дитина відвертається і рахує до 3-5 (при необхідності до 10), а діти за цей час повинні узяти на макеті або в ігровому куточку ті предмети, які на їх думку можуть бути небезпечні. Потім кожен пояснює свій вибір. Відповіді заохочуються призами.

3. «ЩО МИ ЗНАЄМО ПРО РЕЧІ?» (лото)

Завдання: розширювати уявлення дітей про правила безпечної поведінки в побуті; розвивати увагу, пам'ять; виховувати відчуття співпраці.

Матеріал: Чотири ігрові карти із зображенням порізу, опіку, удареної руки і пожежі. Картинки із зображенням різних побутових предметів.

Хід: В грі беруть участь 4 дитини, кожна з них бере собі по ігровій картці із зображенням «травми». Вихователь (надалі дитина) є ведучим. Він по черзі піднімає картинку із зображенням предмету. Учасники повинні здогадатися, до якої травми може призвести неправильне поводження з цим предметом. співвіднести зі своєю карткою і узяти картинку. При відборі дитина повинна

пояснити, чим небезпечний той або інший предмет, розповісти правила поводження з ним.

4. «БУДИНОЧОК РАВЛИКА».

Завдання: узагальнювати уявлення дітей про правила безпечної поведінки; виховувати прагнення до співпраці, закріплювати навички рахунку.

Правило: дотримуватись черговості.

Матеріал: ігрове поле із зображенням равлика, усередині будиночка намальовані різні предмети домашнього ужитку; кубик.

Хід гри: Діти по черзі кидають кубик і пересувають свою фішку на стільки розподілів, скільки крапок випало на кубику. Кожен гравець розказує про картинку, на якій стоїть його фішка: що зображене, правила поводження з цим предметом.

5. «З'ЄДНАЙ ПО КРАПКАХ»

Завдання: закріплювати уявлення про джерела небезпеки в побуті; розвивати дрібну моторику, закріплювати навички користування олівцем, уміння вести лінію по крапках; виховувати уміння доводити почату справу до кінця.

Матеріал: листи із зображенням контурів предметів (з крапок).

Завдання: з'єднати крапки, розфарбувати і розповісти, чим небезпечний даний предмет.

6. «ПРИБЕРИ НА МІСЦЕ»

Завдання: закріплювати уявлення про правила безпечної поведінки, формувати знання про те, що для безпеки всі предмети треба прибирати на свої місця; розвивати спостережливість, увагу; виховувати бажання дотримуватися чистоти і порядку в будинку і у дитячому садку.

Матеріал: ігрове поле із зображенням кухні; картинки - предмети.

Хід гри: у коробці лежать картинки-предмети (зображенням вниз). Кожна дитина бере одну картинку і кладе її на ігрове поле – на місце, пояснюючи свій вибір.

Варіанти:

На ігровому полі «розкидані» картинки-предмети. Діти по черзі розкладають їх на місце.

На макеті розкласти всі предмети на свої місця, спочатку на «кухні», а потім і у всій «квартирі». Те ж в ігровому куточку.

7. «ТАК – НЕ ТАК»

Завдання: учити відрізняти небезпечні для життя ситуації від безпечних; розвивати увагу; виховувати бажання дотримуватися правил безпеки.

Матеріал: 2 картки: з червоним і із зеленим кружком; картинки із зображенням небезпечних і безпечних дій дітей.

Правила: під червону картку (кружок) покласти картинки із зображенням небезпечних для життя дій дитини, під зелену – безпечних (дозволених).

Варіанти: індивідуально з вихователем декілька дітей по черзі, пояснюючи свій вибір.

Зміст картинок: дитина сидить, читає, дивиться телевізор, грає з сірниками, стоїть на підвіконні, пилюсось, включає телевізор в розетку, дістає іграшку з верхньої полиці шафи, бігає по мокрій підлозі, грає на балконі по всіх видах небезпечних ситуацій.

Варіант: «МОЖНА – не МОЖНА» (з використанням фотографій дітей).

8. «СТО БІД»

Завдання: закріплювати уявлення про небезпечні ситуації, які можуть відбутися удома, учити правилам безпечної поведінки в побуті; розвивати пам'ять, увагу; виховувати співчутливе ставлення до постраждалого.

Матеріал: картинки із зображенням дітей в небезпечній ситуації будинку.

Хід гри: Декілька картинок лежать на столі зображенням вниз. Дитина вибирає будь-яку, розглядає і розказує: що на ній зображене, чому таке трапилося з дитиною, що вона зробила неправильно, що тепер робити дитині.

9. «МИ - РЯТУВАЛЬНИКИ»

Завдання: закріплювати уявлення про небезпечні ситуації в побуті, про правильні дії в конкретних ситуаціях; розвивати увагу; виховувати співчутливе ставлення до постраждалого.

Матеріал: ігрова карта з трьома порожніми віконцями (одне зверху, два - внизу); картинки, на яких зображені діти в конкретних небезпечних ситуаціях; набір карток із зображенням тих дій, які необхідно виконати в тій або іншій ситуації.

Хід гри: На ігрову карту вихователь кладе картинку із зображенням небезпечної ситуації. Дитина розглядає її і зі всіх карток із зображенням дій вибирає дві правильні, послідовно розкладає їх